RED KİTAPLIĞI

Hannah Arendt

Siyasette Yalan*

Türkçesi: İmge Oranlı, Berfu Şeker

*SEL

SİYASETTE YALAN*

Pentagon Belgeleri Üzerine Düşünceler

HANNAH ARENDT, (1906-1975) Hannover'de dünyaya geldi. Marburg Üniversitesi'nde Martin Heidegger'in öğrencisi olarak felsefe eğitimi aldı, doktora tezini Heidelberg Üniversitesi'nde Karl Jaspers'in danışmanlığında tamamladı. 1933'te Nazilerin anti-semitist uygulamalarını ortaya koyan bir el ilanı hazırladığı için tutuklanıp kısa bir süre hapiste kaldıktan sonra Fransa'ya kaçtı. Paris'te çeşitli Yahudi mülteci örgütlerinde çalıştı. 1941'de Fransa'dan da ayrılmak zorunda kalarak New York'a yerleşti. Princeton, Chicago, California-Berkeley, Wesleyan ve The New School üniversitelerinde ders verdi. *The New York Review of Books*, *Commonweal*, *Dissent* ve *The New Yorker* için makaleler yazdı. Türkçeye çevrilmiş pek çok eseri bulunmaktadır. *Responsibility and Judgement* (2003) ve *Thoughts on Politics and Revolution* (1971) adlı eserleri de yayın programımızdadır.

CATY CARUTH, (1955-) ABD'de doğdu. Princeton ve Yale üniversitelerinde karşılaştırmalı edebiyat eğitimi aldı. Yale, Emory ve Cornell üniversitelerinde ders verdi. Halen Cornell Üniversitesi'nde edebiyat profesörü olarak görev almaktadır. Travma ve tanıklık alanında çalışan en önemli kuramcılarından biri sayılıyor.

*SELYAYINCILIK / RED KİTAPLIĞI

*SEL YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11/3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

http://www.selyayincilik.com
E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19, Giriş Kat
Cağaloğlu - İstanbul
E-mail: siparis@selyayincilik.com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 912
RED KİTAPLIĞI: 06
ISBN 978-975-570-920-9

SİYASETTE YALAN
Pentagon Belgeleri Üzerine Düşünceler
Hannah Arendt

Türkçesi: İmge Oranlı, Berfu Şeker

Özgün Adı:
Lying in Politics, Lying and History

© 1969,1970, 1971, 1972, Hannah Arent (© 1997, 1998, 1999, Lotte Kohler)
© Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company aracılığıyla Sel Yayıncılık, 2016

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Dizi editörü: Işık Ergüden
Editör: Müge Çavdar
Kapak tasarım ve teknik hazırlık: Gülay Tunç

Birinci Baskı: Mart, 2018

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

Hannah Arendt

Siyasette Yalan

Pentagon Belgeleri Üzerine Düşünceler

Türkçesi: İmge Oranlı, Berfu Şeker

İÇİNDEKİLER

Siyasette Yalan / Hannah Arendt

I 11

II 23

III 35

IV 45

V 59

Notlar 63

Yalan ve Tarih / Cathy Caruth

Siyaset ve Yalan 70

Yalan ve Savaş 78

İmajın Tarihi 85

Patlayıcı Tarihler 90

Tanıklığın İmkânlılığı 93

Notlar 97

Siyasette Yalan

Hannah Arendt

Dünyanın en büyük süpergücünün geri kalmış ufak bir ülkeyi ne faydası olduğu çok tartışmalı bir konuda yola getirmeye çalışırken haftada bin sivili öldürmesi ya da ağır yaralaması hiç hoş bir manzara yaratmıyor.

Robert S. McNamara

I

Savunma bakanı Robert S. McNamara'nın Haziran 1967'deki talebi üzerine bir buçuk yılda hazırlanan kırk yedi ciltlik "ABD'nin Vietnam Politikasına Karar Verme Sürecinin Tarihçesi", yani Pentagon Belgeleri, Haziran 1971'de *New York Times* tarafından yayınlanınca bilinir hale geldi.* İkinci Dünya Savaşı ile Mayıs 1968 arasında, ABD'nin Hindiçin'de oynadığı rolü detaylı olarak aktaran bu çok-gizli belgeler, farklı okurlara farklı hikâyeler anlatıyor, farklı dersler veriyor. Kimileri Soğuk Savaş ya da anti-komünist ideolojinin "mantıksal" sonucunun Vietnam olduğunu ancak şimdi anladıklarını iddia ediyor, kimileri de bunun hükümetteki karar-verme sürecini öğrenmek adına özgün bir fırsat olduğunu dile getiriyor. Fakat çoğu okur, bu belgelerin gündeme getirdiği en temel meselenin "kandırma" olduğu konusunda artık hemfikir. Her hâlükârda, *Pentagon Belgeleri*'ni *New York Times*'ta yayınlanmak üzere derleyenler açısından en mühim meselenin bu olduğu aşikâr. Kırk yedi ciltlik çalışmanın kendisini

* Pentagon Belgeleri, belgeleri hazırlayanlardan biri olan Daniel Ellsberg tarafından *New York Times*'a sızdırılmıştır. (ç.n.)

hazırlayan yazar grubu için de muhtemelen önemli bir konuydu bu.[1] Tam altı yıldır ortada olan, güven eksikliğinin oluşturduğu o meşhur gedik bir anda dipsiz bir kuyuya dönüştü. Hem başkalarını hem de kendini kandırmaya yönelik her türlü yalan beyanı barındıran bu bataklık, ilgilenen her okuru içine çekecek güçte. Bu bataklığı inceleyenler, üzülerek de olsa, onun ABD'nin yaklaşık on yıllık iç ve dış siyasetinin altyapısını oluşturduğunu fark etmeli.

Hükümetin en üst kademesinde büyük bir kararlılıkla sürdürülen siyasi hakikatsizlik ve bunun beraberinde yönetimin (hem sivil hem de askeri) her düzeyinde hızla türemesine göz yumulan yalanlar –"arama ve imha" harekâtlarının düzmece ceset sayıları, hava kuvvetlerinin gerçekleri çarpıtan hasar tespit raporları,[2] kendi yazdıkları raporlar üzerinden performanslarının değerlendirileceğini bilen astların savaş alanından Washington'a ilettiği "ilerleme" raporları[3]– insanı kolaylıkla olayın tarihsel arka planını unutmaya yöneltebilir. Fakat son gelişmelerin, hiç de pürüpak bir hikâye olmayan bu tarihsel arka planla birlikte değerlendirilmesi ve yargılanması gerekiyor.

Siyasi emellere ulaşmak için meşru araçlar olarak kullanılan gizlilik ve kandırma, yani kasıtlı sahtekârlık ve açık yalan, yazılı tarihin en başından itibaren yaşamımızda olmuştur. (Diplomasi dilinde "tedbir" adı verilen gizlilik, aynı zamanda *arcana imperii,* yani devlet sırları olarak da ifade edilir.) Doğruculuk hiçbir zaman siyasi erdemler arasında sayılmamış, yalanlarsa her zaman siyasi meselelerde kullanımı savunulabilir araçlar olarak görülmüştür. Bu konular

hakkında düşünen herkes, meselenin felsefi ve siyasi düşünce geleneğimizde ne denli az yer tuttuğuna şaşırabilir, halbuki bu konular, hem eylem dediğimiz şeyin doğasını hem de düşünce ve sözü kullanarak her türlü olguyu inkâr edebilme becerimizin doğasını anlamak bakımından hayli önemlidir. Bu aktif ve agresif inkâr becerisi, pasif olarak açık olduğumuz hata ve yanılsamalardan, belleğimizin çarpıtmalarından, duyusal ve zihinsel işlevlerimizin eksikliklerine atfedilebilecek diğer her şeyden açıkça farklıdır.

İnsan eyleminin bir özelliği, her zaman yeni bir şey başlatmasıdır, ne var ki bu, onun *ab ovo** başlayıp *ex nihilo*** var etme imkânı olduğu anlamına gelmez. Birinin kendi eylemine yer açabilmesi için, daha önce orada olan bir şey kaldırılmalı ya da yok edilmelidir, yani önceki hal değişmelidir. Zihnen kendimizi fiziksel olarak bulunduğumuz yerden ayıramasaydık ve şeylerin gerçekte olduğundan farklı olabileceğini *hayal* edemeseydik böyle bir değişim mümkün olmazdı. Diğer bir deyişle, olgusal hakikatin kasten inkâr edilebilmesi (yalan söyleme becerisi) ve olguları değiştirebilme yetisi (eyleme becerisi) birbiriyle ilişkilidir; ikisi de varlığını tek bir kaynağa borçludur: hayal gücü. Bu, yağmur yağarken "güneş parlıyor" *diyebilme* becerisi değildir (bazı beyin hasarlarının sonucunda bu beceri yitirilebilir); daha ziyade, dünyayla ilişkilenmek için hem duyusal hem de zihinsel açıdan donanımlı olduğumuz halde, dünyanın ayrılmaz parçalarından biri gibi onun içine sabitlenmiş

* *(Lat.)* sıfırdan [başlamak] (e.n.)
** *(Lat.)* yoktan [var etmek] (e.n)

ya da onunla bütünleşmiş olmadığımızı ifade eder. Dünyayı değiştirmek ve onun içinde yeni bir şey başlatmakta *özgürüz.* Var olanı inkâr edebilmemizi ya da doğrulayabilmemizi mümkün kılan, "evet" ya da "hayır" diyebilmemize imkân tanıyan –üstelik yalnızca onay veya itirazımızı ifade edeceğimiz beyan ve önermelere değil, onay ve itiraz amacının ötesinde, duyu organlarımıza ve bilincimize ulaşan her şeye "evet" ya da "hayır" diyebilmemize imkân tanıyan– zihinsel özgürlük olmaksızın, hiçbir eylem mümkün olamaz. Eylem ise siyasetin ana malzemesidir.[4]

Dolayısıyla, yalandan bahsettiğimizde, özellikle de eyleyen insanların yalanı söz konusu olduğunda, hatırlamalıyız ki yalan, insan günahkârlığının tesadüfi bir sonucu olarak siyasete sızmış değildir. Tam da bu nedenle, ahlaki öfkenin onu yok edebilmesi mümkün değil. Kasıtlı yalan, *olumsal* olgularla ilgilidir; yani, içkin bir doğruluk barındırmayan, doğru olma zorunluluğu taşımayan meselelerle. Olgusal gerçeklerin doğruluğu, yalanlanamayacak nitelikte olmaz hiçbir zaman. Tarihçi, gündelik hayatımızı çevreleyen olguların ne denli narin bir dokusu olduğunu bilir. Bu doku her zaman tehdit altındadır, tekil yalanlarla delinme, grup, ulus veya sınıfların örgütlü yalanlarıyla paramparça edilme, ya da çoğu zaman olduğu gibi bir dolu yalanla üstü dikkatlice örtülerek inkâr edilip çarpıtılma veya kendi halinde unutulmaya terk edilme tehlikesi barındırır. Olguların insan ilişkileri alanında güvenli bir yer edinebilmeleri için hatırlanmaya, bunun için de tanıklıklara ve onları olgu olarak tesis edebilecek güvenilir şahitlere ihtiyacı vardır.

Buradan çıkan sonuç, hiçbir olgusal ifadenin şüphe götürmez –örneğin iki artı iki dört eder ifadesi kadar güvenilir ve saldırılara korunaklı– olmadığıdır.

Kandırma edimini *belli bir noktaya kadar* hayli kolay ve cazip kılan da işte bu kırılganlıktır. Kandırma hiçbir zaman mantığa ters düşmez, çünkü şeyler gerçekten de yalancının öne sürdüğü gibi olmuş olabilir. Yalanlar çoğu zaman gerçeklikten çok daha makul, akla çok daha yatkındır, çünkü yalancı, izleyenin ne duymak istediğini ya da nasıl bir beklenti içinde olduğunu önceden bilmenin sağladığı büyük avantaja sahiptir. Yalancı, toplumun tüketimine sunacağı hikâyesini hazırlarken, hikâyesinin inandırıcı olmasına özellikle dikkat etmiştir. Oysa gerçekliğin, bizi hiç ummadığımız şeylerle karşılaştırmak gibi rahatsız edici bir alışkanlığı vardır ve biz her seferinde buna hazırlıksız yakalanırız.

Yalancı, normal koşullarda gerçekliğe yenik düşer. Gerçekliğin ikamesi yoktur; deneyimli bir yalancının ortaya koyacağı yalan ne denli geniş çaplı olursa olsun, bilgisayarların yardımına başvurulmuş olunsa dahi olgusal gerçekliğin boyutlarına ulaşamayacaktır. Yalancı yalanlarının kaçından ayrı ayrı yakayı sıyırırsa sıyırsın, prensipte yalancılık etmiş olmaktan yakayı sıyıramadığını görecektir. Totaliter denemelerden ve totaliter hükümdarların yalanın gücüne duyduğu korkutucu güvenden (mesela geçmişi bugünün "siyasi çizgisine" uyarlamak için tarihi sürekli yeniden yazabileceklerine ya da kendi ideolojilerine uymayan bilgileri saf dışı edebileceklerine olan inançlarından) çıkarılabilecek derslerden biri de budur. Örneğin sos-

yalist bir ekonomide, işsizlere kolayca yok muamelesi yapıp işsizliğin varlığını inkâr edebileceklerdir.

Bu denemelerin şiddet araçlarını ellerinde bulunduranlar tarafından yapılması çok korkunç sonuçlar doğurur, fakat kandırmanın sonsuza kadar sürmesi bu sonuçlar arasında değildir. Belli bir yerden sonra her zaman yalanın kendine zarar vermeye başladığı bir noktaya varılır. Yalanların muhatabı olan seyirci kitlesi hayatta kalmak için hakikat ile yalanı birbirinden ayıran çizgiyi tamamen hiçe saymak zorunda bırakıldığında işte bu noktaya gelinir. Eğer hayatta kalmanız, önünüze sunulana güveniyormuş gibi yapmanıza bağlı ise, size sunulan şeyin hakikat mi yalan mı olduğunun bir önemi kalmaz. Güvenilebilir hakikat, kamusal hayattan tamamen çıktığında, sürekli değişen insan meselelerinin en temel dengeleyici unsuru da onunla birlikte kaybolmuş olur.

Yalan sanatının geçmişte geliştirilmiş birçok türüne, şimdi iki yeni yalan çeşidi daha eklememiz gerekir. *Birincisi*, hükümet kadrolarında görev yapan ve Madison Avenue'nun* yaratıcılığından feyz alan halkla ilişkiler uzmanlarının tehlikesiz görünen yalanları. Halkla ilişkiler aslında reklamcılığın bir çeşididir, dolayısıyla kökeni de piyasa ekonomisinin dağıtacağı mallara ölçüsüz bir açlık duyan tüketim toplumuna dayanır. Halkla ilişkiler uzmanlarının zihniyetindeki sorun, bu insanların sadece kanaatler

* Madison Avenue (Madison Caddesi), 1920'lerden itibaren Amerikan reklam endüstrisinin merkezi haline gelmiştir ve çoğu zaman reklam piyasasına ithafta bulunmak için "Madison Avenue" ifadesi kullanılır. (ç.n.)

ve "iyi niyet" ile, yani satın alma isteğiyle uğraşmaları, somut gerçekliği son derece düşük olan elle tutulamaz şeylerle meşgul olmalarıdır. Bu durum onlara, icat olanaklarının sınırsız olduğu hissini verir, çünkü onlar, siyasetçinin eyleme ve olgular "yaratma" gücünden mahrumdur, dolayısıyla iktidara sınırlar getirip hayal gücünün ayaklarını yere bastıran basit gündelik gerçeklikten de yoksundurlar.

Halkla ilişkiler insanlarının yapıp ettiklerine gelen tek sınırlama, belli tip bir sabunu almak için "manipüle" edilebilen insanların, kanaatler ve siyasi düşünceler "almak" için manipüle edilemeyeceğini (tabii korkutularak buna da zorlanabilirler) keşfetmeleridir. İnsanın manipüle edilebilir bir varlık olduğunu varsayan psikolojik önerme, genel kanı ve uzman görüşü pazarında satılan başlıca ürünlerden biri oldu. Fakat bu tip doktrinler insanların kanaat geliştirme biçimlerini değiştirmiyor, kendi fikirlerine göre davranmalarını engellemiyor. Korkutmaya başvurmadan davranışları etkilemenin yegâne yolu hâlâ, havuç ve sopa göstermeye dayanan bildiğimiz ödül-ceza yaklaşımı. Kontrolden çıkmış çılgın reklamcılık atmosferinde büyüyüp, siyasetin bir yarısının "imaj-yaratma" diğer yarısının da insanları bu imajlara inandırma sanatı olduğunu öğrenmiş yeni nesil entelektüellerin, durumlar "teori" ile çözülemeyecek kadar vahimleştiğinde neredeyse otomatik olarak eski havuç-sopa yöntemine başvurmaları hiç de şaşırtıcı değil. Onlar için Vietnam macerasındaki en büyük hayal kırıklığı, havuç-sopa yöntemiyle yönlendiremeyecekleri insanların da var olduğunu keşfetmeleri olmuştur herhalde.

(Yüzde yüz manipülasyon için ideal mağdur olabilecek yegâne kişi, garip bir şekilde, ABD'nin başkanı. İş yükünün fazlalığından dolayı, Richard J. Barnet'in "Ulusal Güvenlik Uzmanları" olarak adlandırdığı danışmanlarla etrafını çevrelemesi gerekiyor. Bu kişilerin "temel yetki alanı Başkana ulaşan bilgileri filtrelemek ve Başkan için dış dünyayı yorumlamak."[5] Dolayısıyla insan, dünyanın en güçlü ülkesinin en güçlü adamı olduğu söylenen Başkanın, bu ülkede neyi seçip seçemeyeceği önceden belirlenebilen tek kişi olduğunu söylemekten kendini alamıyor. Elbette bu ancak yürütmenin, yasama yetkisine sahip Kongre'yle ilişkisini koparması halinde oluşabilecek bir durum. Yani senato dış ilişkiler yönetimine katılıp danışmanlık yapma yetkilerini kullanmaktan mahrum bırakıldığında ya da bu yetkileri kullanmak istemediğinde bizim sistemimizde mantıksal sonuç olarak bu durum ortaya çıkıyor. Artık öğrendiğimiz üzere, Senatonun bir işlevi de karar-verme sürecini toplumun gelip geçici istek ve eğilimlerinden –yani, tüketici toplumumuzun tuhaflıklarından ve bu tuhaflıkları besleyen halkla ilişkiler yöneticilerinden– korumak.)

Yalan sanatının *ikinci* yeni çeşidi, gündelik hayatta nadiren karşımıza çıksa da Pentagon belgelerinde önemli bir rol oynuyor. Aynı zamanda memuriyetin en üst kademelerinde karşılaşılabilecek pek üstün insanlara* da hitap ediyor. Neil Sheehan'ın çok yerinde bir tabirle profesyonel "sorun-çözücüler"[6] olarak adlandırdığı bu kişiler, hükümet görevine üniversi-

* Arendt'in kendini üstün ve hatasız gören danışman kadroya taktığı isim (e.n.)

telerden ve çeşitli düşünce kuruluşlarından getirilen, bazılarının oyun teorileri ve sistem analizleri gibi donanımları da olan, bu nedenle de dış politikanın tüm "sorunlarını" çözmeye kadir olduklarını düşünen insanlar. McNamara çalışmasının yazarlarının önemli bir bölümü de bu gruba dahil. Çalışmada on sekiz askeri görevlinin yanı sıra, düşünce kuruluşlarından, üniversitelerden ve hükümet görevlerinden getirilen on yedi de sivil yer almıştı. Kuşkusuz ekip "bir güvercinler sürüsü değildi" –Vietnam konusunda "ABD'nin kararlılığına eleştirel yaklaşanları bir avuç kadardı"[7]– yine de hükümet mekanizmasında neler olup bittiğini anlatan bu hakiki hikâyeyi, elbette kısmen, onlar sayesinde öğrendik.

"Kendi hükümlerinden çok nadiren şüphe duyan," muazzam derecede özgüvenli insanlar olarak nitelendirilen sorun-çözücüler, "tarihin, 'kazanmaya alışkın adamlar' olarak tanımladığı" ordu mensupları ile birlikte çalıştılar.[8] Şunu unutmamalıyız ki, olayın failleri, kendilerini korumaya yarayan bir gizlilik perdesiyle oynadıkları rolü saklamaya çalışmışsa da (en azından –yüzyılımızın en aldatıcı edebi türü olan– hatıratlarını yazmalarına kadar) bunu başaramamalarını, sorun-çözücülerin tarafsızca kendilerini irdeleme çabalarına borçluyuz, ki bu, böyle insanlarda nadir rastlanan bir özelliktir. Raporu yazanların dürüstlüğü de kuşku götürmüyor; Savunma Bakanı McNamara'nın "her şeyin olduğu gibi ortaya çıkmasına" izin verip "ansiklopedik ve objektif" bir rapor üretmeleri konusundaki talebini gerçekten de layıkıyla yerine getirdiler.[9]

Fakat şu da açık ki, hayranlık uyandıran ahlaki vasıfları, onları bu kandırma ve yalan oyununa yıllarca katılmaktan alıkoymadı. "Konum, eğitim ve başarı"ları konusunda kendilerinden emin olan bu insanlar,[10] belki de yanlış anlaşılmış bir vatanseverlikle yalan söylemişti. Fakat asıl mesele, ülkeleri için değil ülkelerinin "imajı" için yalan söylemiş olmalarıdır – ülkenin kurtuluşu için yalan söylemedikleri de kesindir zira ülkenin varlığı hiçbir zaman tehdit altında olmamıştır. Kuşku götürmez zekiliklerine karşın, kendi yazdıkları birçok bildiriye göre, siyasetin, halkla ilişkilerin farklı bir türünden başka bir şey olmadığına inanıyorlardı ve bu inancın temelini oluşturan garip mantıksal önermelere kendilerini kaptırmışlardı.

Yine de sıradan imaj-yaratıcılarından bariz biçimde farklıydılar. Farkları, aynı zamanda sorun-çözücü de olmalarıydı. Dolayısıyla zekiliklerinin ötesinde "rasyonel" olmakla da övünüyorlardı, gerçekten de duygusallığı korkutucu derecede aşmış, "teori"nin (zihinsel çabadan ibaret bir dünyanın) aşığı olmuşlardı. Apayrı olguları bir araya getirecek formüller bulmaya (bu formülleri de mümkünse sahte bir matematiksel dille ifade etmeye) hevesliydiler. Yani, siyasi ve tarihsel gerçeklerin ortaya çıkmasında, bir zamanlar fizikçilerin doğa olaylarına atfettiği türden bir zorunluluk, dolayısıyla da kesinlik varmışçasına siyasi ve tarihsel gerçekleri açıklayıp öngörebilecekleri *yasalar* bulmaya gayret ediyorlardı.

Halbuki, insan-yapımı ya da insan-eylemi olmayan şeylerle uğraşan ve önündeki olgusal gerçekliğe çok titiz bir sadakatle bağlı kalmadan bu şeyleri göz-

lemleyebilmesi, anlaması ve zamanla değiştirebilmesi mümkün olmayan doğa bilimcisinin aksine, tarihçi de siyasetçi de insan ilişkileriyle, yani insanın eylem kabiliyetinden ileri gelen bir işle uğraşır. Bu eylem kabiliyeti, insanın, var olan durumdan görece özgür olduğu anlamına gelir. Eyleyen insanlar, kendilerini geleceklerinin efendisi olarak düşündükleri ölçüde, geçmişin de efendisi olmaya her daim özeneceklerdir. Eylemeye böylesine iştahlı, teoriye böylesine âşık olan bu insanların, doğa bilimciler gibi, teorilerinin ve varsayımsal açıklamalarının bulgularla onaylanmasını veya çürütülmesini bekleyecek sabrı göstermeleri zordur. Tam tersine onlar -zaten insan-yapımı olan, dolayısıyla başka türlü de olabilmesi mümkün olan- gerçekliği kendi teorilerine uydurmaya meyilli olurlar; böylelikle gerçekliğin kaygı uyandırıcı *olumsallığını* da zihnen ortadan kaldırmış olurlar.

Akıl olumsallıktan hiç hoşlanmaz; görkemli tarih tasarımlarının babası Hegel, "felsefi düşüncenin, tesadüfi olanı bertaraf etmek dışında bir amacı yoktur" demişti.[11] Siyaset teorisinin modern cephaneliği - oyun teorileri ve sistem analizleri, hayali "izleyici kitleleri" için yazılan senaryolar, genelde sayısı üç olan "olasılıkların" dikkatle listelenmesi (A, B, C şeklinde ifade edilen olasılıklardan A ve C'nin zıt kutupları temsil ettiği, B'ninse sorunun, ortayı bulan, "mantıklı" "çözüm"ünü içerdiği hesaplar)- büyük ölçüde bu köklü hoşnutsuzluk yüzünden ortaya çıkmıştır. Bu düşünme şeklinin ilk hatası, seçeneklerin birbirlerini dışlayan, çelişik ihtimallere indirgenmesidir, bu bir zorlamadır; gerçeklik bize hiçbir zaman bu kadar

muntazam seçenekler, doğrudan mantıksal çıkarım yapılabilecek önermeler sunmaz. Hem A'yı hem de C'yi istenmeyen seçenekler olarak sunan, dolayısıyla B'de karar kılan düşünme biçiminin, zihni bulandırıp gerçekte ne kadar fazla olasılık olduğunun görülmesini engellemekten başka bir işlevi olamaz. Sorun-çözücülerin, ayakları yere basan yalancılarla ortak noktası, iki grubun da olguları bertaraf etmeye çalışması ve olguların olumsallığından dolayı bunun mümkün olabileceğine inanmalarıdır.

İşin doğrusu, böyle bir şeyi teori ya da fikir manipülasyonuyla yapmak (yeterince insan bir olgunun olmadığına inanırsa, o olgu dünyadan sorunsuzca çıkarılabilirmiş gibi) asla mümkün değildir. Bu sadece radikal bir tahribat ile mümkün olur –bir katilin Bayan Smith öldü *dedikten* sonra gidip onu öldürmesi gibi. Siyasi alanda ise bu tip bir tahribat ancak topyekûn bir imhayla gerçekleştirilebilir. Vietnam savaşı süresince korkutucu boyutlarda işlenen savaş suçlarına rağmen, hükümetin hiçbir seviyesinde bu tip bir toplu tahribat isteği olmadığı açık. Zaten bu isteğin mevcut olduğu yerlerde bile (Hitler ve Stalin örneklerinde olduğu gibi) istenenin gerçekleştirilebilmesi için neredeyse her şeye kadir bir güce sahip olunması gerekir. Troçki'nin Rus devrim tarihindeki rolünü tarihten silmek için onu öldürmek ve ismini Rus kayıtlarından çıkarmak yetmez; bunun için Troçki'nin bütün çağdaşlarını öldürmek ve dünyanın tüm ülkelerindeki arşiv ve kütüphaneler üzerinde hakimiyet kurmak gerekir.

II

Pentagon belgeleriyle gündeme gelen ana meselelerin yanılsama, hata ve yanlış hesaplama gibi konular değil de gizleme, sahtekârlık ve kasıtlı yalan olmasının en önemli nedeni, istihbarat camiasının gerçeklere dayanan, şaşırtıcı doğruluktaki raporlarının (en azından Bantam edisyonundaki kayıtlara göre) tuhaf bir şekilde, hatalı kararlar ve yalan beyanlarla sürekli olarak göz ardı edilmesiydi. Buradaki can alıcı nokta, yalan siyasetinin neredeyse hiçbir zaman düşmanı hedef almaması (belgelerin Casusluk Yasası kapsamına girebilecek hiçbir askeri sırrı ifşa etmemesinin bir nedeni de bu) ve esasen yurtiçi tüketim için üretilmesi, yani ülke içi propagandaya ve aslen Kongre'yi kandırmaya yönelik olmasıydı. Tonkin Olayı da böyle bir örnekti, düşman her şeyi bildiği halde Senato'nun Dış İlişkiler Komitesi hiçbir şeyden haberdar değildi.

Daha da ilginç olanı, bu feci teşebbüste kararların hemen hemen hepsi, muhtemelen uygulanamayacakları bilindiği halde alınmıştı. Bu nedenle, hedefler sürekli değiştiriliyordu. İlkin, kamuoyuna sunulan

hedefler vardı –"Güney Vietnam halkının kendi geleceğini tayin etme hakkına kavuşmasını sağlamak", "komünist komploya karşı... ülkenin verdiği mücadeleye destek olmak", Çin'i kontrol altında tutup domino etkisini önlemek ve ABD'nin "düzeni bozmaya yönelik faaliyetlerle mücadele" garantörlüğünün itibarını korumak.[12] Dean Rusk, yakın zamanda bunlara bir de Üçüncü Dünya Savaşı'nı engelleme hedefini ekledi, gerçi bunun Pentagon belgelerinde yer almadığı, gerçeklikte de bir karşılığı olmadığı görülüyor. Aynı esneklik taktiksel konulara da damgasını vuruyor: Güney'de "ulusun manevi gücünün yıkılmasını"[13] engellemek, özellikle de Saygon hükümetinin dağılmasını önlemek için Kuzey Vietnam bombalanacaktı. Fakat, ilk saldırıların planlandığı tarihte hükümet çökmüş, "Saygon'da kıyamet kopmuştu", bu yüzden saldırıların ertelenmesi ve yeni bir hedef bulunması gerekti.[14] Şimdi hedef "Hanoi'nin Vietkong ve Pathet Lao'yu durdurması"nı sağlamak olmuştu, ki bu, Kurmay Başkanları Ortak Kurulu'nun* bile gerçekleştirilebileceğini ummadığı bir hedefti. Söyledikleri gibi, "bu çabaların nihai bir sonuç yaratacağını düşünmek boşa olur"du.[15]

1965'ten itibaren kesin bir zafer kazanma mefhumu geri plana itildi ve hedef, "düşmanı, savaşı *kazanamayacağına* ikna etmek" (vurgu bana ait) olarak değiştirildi. Düşman ikna olmadığı için, bir sonraki hedef ortaya çıktı: "küçük düşürücü bir yenilgiden sakınmak" – sanki savaşta yenilginin en önemli yönü

* [Joint Chiefs of Staff] ABD kara, hava ve deniz kuvvetleri kurmay başkanlarından oluşan, milli savunma başdanışmanlık kurulu. (e.n.)

küçük düşmekmiş gibi. Pentagon belgeleri muazzam bir yenilgi korkusunu aktarıyordu, fakat bu korku ülkenin refahı ile değil, "ABD'nin ve Başkan'ının *itibarı*" (vurgu bana ait) ile ilgili bir korkuydu. Dolayısıyla, kısa süre önce, Kuzey Vietnam'da karadan harekât yapılmasının mantıklı olup olmadığı konusunda pek çok tartışma yürütülürken, en baskın sav, yenilgi riskinin korkutucu olduğu ve geri çekilme durumunda askeri birliklerin akıbetinin iyi olmayacağı değildi; "ABD birlikleri ülkeye karadan sokulursa... yenilgiyi *kabul etmeden*... onları geri çekmenin zor olacağı" idi (vurgu bana ait).[16] Son olarak da, "ABD'nin dost bir ülke için" ve "taahhütlerini gerçekleştirmek" uğruna "neler yapabileceğini dünyaya gösterme" hedefi "siyasi" hedef olarak kamuoyuna sunuldu. [17]

Tüm bu hedefler, hep birlikte karman çorman ortada duruyordu; üstelik hiçbirinin kendisinden öncekileri iptal etme yetkisi de yoktu. Her biri farklı bir "seyirci kitlesine" hitap ediyordu, bu yüzden her biri için farklı bir "senaryo" üretilmeliydi. John T. McNaughton'un 1965 tarihli, fazlaca alıntılanan hedefler listesi de (dürüstlüğü bakımından ferahlatıcı olsa da) muhtemelen, Vietnam gibi bir yerde neden savaş yürüttüğümüze dair bitmek bilmez tartışmalara çekidüzen verip açıklık getirmek için hazırlanmıştı. Hedefler şöyle listelenmişti: "%70–küçük düşürücü bir ABD yenilgisinden kaçınmak (garantörlük itibarımız açısından), %20–Güney Vietnam'ı (ve bitişik bölgeyi) Çin'den korumak, %10–Güney Vietnam halkının daha iyi ve özgür bir yaşam sürebilmesi".[18] McNaughton daha önceki bir bildirisinde de (1964),

belki farkında olmadan, bu kanlı oyunun ilk safhalarında bile anlamlı bir sonuç alınabileceğine ne kadar az inandığını göstermişti: "Güney Vietnam elimizin altında tamamen dağılacak olursa, birliklerimizi geri çekene kadar onu bir arada tutmaya çalışmalı ve *dünyayı,* Güney Vietnam vakasının özgünlüğüne (ve doğası gereği çözülemez olduğuna) *ikna etmeliyiz*" (vurgu bana ait).[19]

"Dünyayı ikna etmek"; "ABD'nin sözlerini tutmaya, sert olmaya, risk almaya, kana bulanmaya ve düşmanın canını yakmaya istekli 'iyi bir doktor' olduğunu göstermek";[20] hiçbir stratejik önem taşımayan "ufak ve gelişmemiş" bir ulusu, "komünist 'kurtuluş savaşı'na direnen ülkelere ABD'nin yardım sunma kapasitesini görmek için *deneme vakası* olarak" kullanmak (vurgu bana ait);[21] her şeye kadirlik imajını bozmamak, "dünya çapındaki liderlik pozisyonumuzu" korumak;[22] "ABD'nin dünya meselelerinde istediği gibi davranma arzusunda ve becerisinde olduğunu" sergilemek;[23] "taahhütlerimizin güvenilirliğini dostlara ve müttefiklere" göstermek;[24] kısacası, "dünyanın en büyük gücü gibi *davranmak*" (vurgu bana ait), bunu da sırf dünyayı bu "yalın gerçeğe" (Walt Rostow'un sözleriyle) ikna etmek için yapmak[25] – Johnson hükümetinin başa geçmesiyle birlikte, diğer bütün hedef ve teorileri (domino teorisi, Soğuk Savaş döneminin ilk safhalarındaki antikomünist strateji ve Kennedy hükümetinin o çok sevdiği kontrgerilla stratejisi) arka plana iten tek kalıcı hedef buydu.

Nihai hedef ne iktidar ne de kârdı. Hatta tekil, somut çıkarlar elde etmek için dünyayı etki altına almak ve bunun için gereken prestiji, "dünyanın en büyük gücü" imajını çizerek yaratıp kasıtlı olarak kullanmak da değildi. Hedef artık imajın ta kendisiydi, tiyatrodan ödünç alınma "senaryolar" ve "izleyici kitleleri" mefhumlarıyla, sorun-çözücülerin kullandığı dil de bunu ifşa ediyordu. Bu nihai hedef için tüm politikalar, birbirinin yerini alabilen kısa vadeli araçlar haline geldi. En sonunda, bu yıpratma savaşında her şey yenilgiye işaret ettiğinde, hedef artık küçük düşürücü bir yenilgiden kaçınmak değil, bu yenilgiyi kabul etmekten kaçınmanın yollarını ve araçlarını bulup "görüntüyü kurtarmak" haline gelmişti.

Küresel bir politika olarak imaj-yaratma –dünya hakimiyeti değil, "insanların zihinlerini kazanma" mücadelesinde zafer– gerçekten de tarihe geçmiş insan aptallıkları kervanında yeni bir şey. İmaj-yaratma işine girişen, ne gerçekte olanları telafi etmek için gösteri yapmaya her an hazır üçüncü sınıf bir ulustu ne de II. Dünya Savaşı sonucunda konumunu kaybetmiş ve blöfle yeniden üstünlük kurmaya yeltenen eski sömürgeci güçlerden biriydi (De Gaulle gibi); bu işe girişen, bizatihi savaştan "egemen güç" olarak çıkan ülkeydi. Seçimle iş başına gelen – bu yüzden de seçim kampanyası yöneticilerine çok şey borçlu olan ya da *olduğunu düşünen*– kesimlerin, manipülasyonu zihinleri yöneten, dolayısıyla dünyayı da yöneten güç olarak görmesi doğaldır. (Yakın zamanda *The New Yorker*'ın "Notlar ve Yorum" sayfasındaki bir dedikoduda aktarılan, "Nixon-Agnew

hükümeti 1972 Başkanlık seçimlerinin öncesinde, iletişim direktörü Herb Klein yönetiminde, basının 'güvenilirliğini' yok etmeyi amaçlayan bir kampanya planlıyor" iddiası da bu halkla ilişkiler zihniyetiyle oldukça uyumlu).[26]

İşin ilginç yanı, bir sürü "entelektüel"in, bu hayal ürünü teşebbüse yardım sunmaya böylesine coşkuyla hevesli olmasıydı. Muhtemelen bu iş için gereken zihinsel enerjinin yoğunluğundan büyülenmişlerdi. Her türlü olgusal içeriği, sayı ve yüzdelerin diline tercüme edip hesaplanabilir hale getirmeye alışkın sorun-çözücülerin, "çözümleri" sayesinde ortaya çıkan adı konmamış sefaletleri fark etmemesi doğal olabilir. Uzlaştırma ve tehcir planları, ormanların yakılması, napalm bombaları ve insanları hedefleyen mayınlar gibi "çözümlerin", biz kendilerine saldırana kadar düşmanımız olmaya ne niyeti ne de gücü olan "düşmanlar" ile "kurtarılmaya" muhtaç "dostlar"ın başına neler açtığının farkında değillerdi. Meslekleri insanların zihinleriyle uğraşmak olan bu kişilerden hiçbirinin, ABD'nin sunduğu dostluk ve kararlılığın "dünyayı" epeyce korkutabileceğini sezememiş olması şaşırtıcı, üstelik ABD'nin verdiği sözleri tutmak için ne zahmetlere girebildiği "gösterilmiş" ve değerlendirilmiş olduğu halde.[27] Zihinlerine gerçeklik ve sağduyuya dair hiçbir şey nüfuz edemeyen sorun-çözücüler,[28] bıkıp usanmadan hazırladıkları senaryolarla 'hedefledikleri seyirci kitlelerinin' düşünme şeklini değiştirmeye çalışıyordu – Komünistler (güçlü bir baskı hissediyor olmalıydılar), Güney Vietnamlılar (moralleri yerinde olmalıydı), müttefiklerimiz (bize

'garantör' olarak güvenmeliydiler) ve ABD kamuoyu (kendi hayatları ve ülkelerinin prestiji pahasına risk almayı desteklemeliydi)."[29]

Bu seyirci kitlesine dair ne denli yanlış hükümler verildiğini bugün biliyoruz; *Washington Plans an Aggressive War* [Washington Sert bir Savaş Tasarlıyor] adlı kitaba yaptığı muhteşem katkıda, Richard J. Barnet'in dediğine göre, "Ulusal Güvenlik Yöneticileri bütün seyirci kitlelerini yanlış değerlendirdiği için savaş bir felakete dönüştü."[30] Fakat en büyük ve aslında en temel muhakeme hatası, seyirci kitlelerine savaş olanaklarıyla seslenilirken, askeri meselelere "siyaset ve halkla ilişkiler perspektifi"yle karar verilmesi ("siyaset"ten anlaşılan bir sonraki Başkanlık seçimi, "halkla ilişkiler"den anlaşılansa ABD'nin dünyadaki imajıydı) ve gerçek riskleri değerlendirmekten ziyade, "kötü sonuçların etkilerini azaltacak teknikler" üzerine kafa yorulmasıydı. Bu sonuncusuyla ilgili teklifler arasında "dikkat dağıtmak için "dünyanın başka yerlerine 'saldırılar' düzenlemek" ve gelişmemiş bölgelerde 'yoksullukla mücadele' programları başlatmak öneriliyordu.[31] Bu önerileri içeren bildirinin, çok zeki olduğu şüphe götürmez yazarı McNaughton'un aklına, bu şaşırtma taktiklerinin -tiyatro şaşırtmacalarının aksine- öngörülmesi imkânsız vahim sonuçlar doğurabileceği gelmedi. Söz konusu taktikler, ABD'nin manevralar yapıp savaş yürüttüğü dünyayı değiştirecekti.

Pentagon belgelerini sonuna kadar okuma sabrı gösteren okurların aklına kazınacak olan da işte bu gerçeklikten uzaklık hissidir. Yukarıda bahsi geçen

yazıda Barnet, bu konuda şöyle diyor: "Bürokratik model tümden gerçekliğin yerine geçti: çok paralar verilerek istihbarat analistlerine toplatılmış, gerçeği çok iyi yansıtan sağlam olgular görmezden geliniyordu."[32] Bürokrasinin kötülüklerinin bu durumu açıklamaya yeteceğinden şüpheliyim, yine de bürokrasinin, olguları gerçeklikten koparmayı kolaylaştırdığı kesin. Her hâlükârda Pentagon belgelerinin ifşa ettiği -kesinlikle en iyi korunan ve muhtemelen en mühim- sır, olgular ile kararların, istihbarat camiası ile sivil ve askeri kurumların ilişkisi, daha doğrusu, ilişkisizliğiydi.

Bu "Alice-Harikalar-Diyarında atmosferinde" istihbarat servisinin gerçekliğe bu kadar yakın kalabilmesini sağlayanın ne olduğunu bilmek çok faydalı olurdu. Pentagon belgelerinde Saygon hükümetinin garip hamlelerine atfedilen bu atmosfer, bugünden bakıldığında aslında daha çok siyasi hedeflerin belirlenip askeri kararların alındığı o gerçeklikten koparılmış dünyayı tarif ediyor. Çünkü aslında istihbarat servisinin Güneydoğu Asya'daki ilk görevi pek de gelecek vaat etmiyordu. *Pentagon Belgeleri*'nin başlarında, Eisenhower hükümetinin, görev yaptığı ilk yıllarda "gizli savaş" yürütme kararı aldığını görüyoruz. Bu dönemde, yürütme, hâlâ savaş başlatmak için kongreden yetki alması gerektiğini düşünüyordu. Eisenhower anayasaya inanacak kadar eski kafalıydı. Kongre liderleriyle görüşüp kongrenin bu kararı destekleyemeyeceğini öğrenince açıktan bir müdahaleye girişmeme kararı aldı.[33] Daha sonra, Kennedy hükümeti ile başlayan "açıktan savaş", yani "savaş bir-

liklerinin" sevkiyatı tartışmalarında da "egemen bir ulusa açıktan savaş açmak için kongreden yetki alma meselesi hiçbir zaman ciddiyetle gündeme getirilmedi".[34] Johnson döneminde yabancı hükümetler Kuzey Vietnam'ı bombalama planlarımız konusunda ayrıntılı olarak bilgilendirildiğinde dahi, kongre liderlerine böyle bir bilgilendirme hiç yapılmamış, kongrenin fikrine hiç danışılmamış olduğu görülüyor.[35]

Eisenhower hükümeti döneminde Albay Edward Lansdale komutası altında oluşturulan Saygon Askeri Harekât Timi, "para-militer operasyonlar yürütmek... ve siyasi-psikolojik savaş sürdürmek"le görevlendirildi.[36] Bu görev, fiiliyatta, karşı tarafla ilgili yalan haberler yaymak için el ilanları dağıtmak, Fransızlar Kuzeyi terk etmeden önce Hanoi'nin otobüs şirketine ait "araçların motorlarına atık madde" dökmek, "önemli insanların metreslerine 'İngilizce dersi' vermek" ve Vietnamlı bir astrolog ekibini işe almak gibi uygulamalardan oluşuyordu.[37] Bu gülünç dönem 60'ların başında ordu işe el koyana kadar devam etti. Kennedy hükümetinden sonra, kontrgerilla doktrini geri plana itildi. Bunun nedeni, Başkan Ngo Dinh Diem* hükümetinin devrilmesi için CIA tarafından finanse edilen Vietnamlı Özel Güçler'in, gerçekte Diem'in kardeşi ve siyasi danışmanı "Mr. Nhu'nun özel ordusu" haline geldiğinin ortaya çıkması olabilir.[38]

İstihbarat servislerinin bulgu-toplama birimleri sahada sürdürülen her çeşit gizli operasyonun dı-

* Güney Vietnam'ın 1955-1975 yılları arasında görev yapan devlet başkanı. (e.n.)

şında tutulmaya başlandı. Bu da sadece bulgu toplamaktan sorumlu olacakları, en azından bilgileri kendileri üretmek zorunda kalmayacakları anlamına geliyordu. Olumlu sonuçlar aktarmaları gerekmiyordu ve halkla ilişkiler makinesini beslemek adına iyi haber üretmek, "ilerleme devam ediyor, her yıl neredeyse mucizevi düzeyde gelişme sağlanıyor"[39] masalları uydurma konusunda Washington'ın baskısına maruz kalmıyorlardı. Görece bağımsız çalışıyorlardı ve sonuç olarak yıllarca hakikatleri aktardılar. Görünen o ki, bu istihbarat birimlerinde insanlar "üstlerine, duymak isteyecekleri şeyleri" söylemeye çalışmıyor, "değerlendirmeler uygulayıcılar tarafından" yapılmıyordu, ayrıca "sorumlu olduğu bölgede bazı Vietkong köylerinin hâlâ pasifize edilemediğini bildirmekten vazgeçmeyen bir saha danışmanına, 'Evlat, bu ülkedeki karnemizi sen hazırlıyorsun, neden bizi sınıfta bırakıyorsun?' karşılığını veren 'bir Amerikan birlik komutanının'" dediğine benzer lafları, hiçbir bulgu-toplama birimi yetkilisi kendi astlarına söylemiyordu.[40] Üstelik anlaşılan istihbarat raporu sorumluları, hem sorun-çözücülerden hem de onların olguları (ve bütün olguların rastlantısal oluşunu) küçümser tavırlarından kilometrelerce uzaktaydı. Bu nesnel üstünlüğün bedeli ise hazırlanan raporların, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin karar ve önerilerini hiçbir şekilde etkileyememesiydi.

1963'ten sonra, gizli-savaş dönemine ait izini sürebildiğimiz tek şey, yüz kızartıcı "provokasyon stratejisidir". Bu strateji "ABD'nin sistematik bir hava harekâtını haklı çıkarabilmek amacıyla Demokratik

Kuzey Vietnam Cumhuriyeti'ni provoke ederek harekete geçirmeye yönelik kasıtlı teşebbüslerinden" oluşan bütüncül bir projeydi.[41] Böylesi taktikler savaş hileleri arasında yer almaz. Gizli polislere has bu hamleler Çarlık Rusya'sının çöküş döneminde Okhrana ajanlarının düzenlediği hayret verici suikastlarla gündeme gelmiş ve "eleştirdikleri tarafın fikirlerine hizmet ettiği" için asıl amaca zarara verdikleri anlaşılmıştır.[42]

III

Gerçekte olan olgular –yani istihbarat servisi tarafından ortaya koyulan, bazen de (McNamara durumunda olduğu gibi) bizzat karar mercileri tarafından saptanan ve çoğunlukla kamuoyunun bilinçli kesimlerinin erişimine açık olgular– ile son kertede kararların alınmasına rehberlik eden önerme, teori ve varsayımlar, birbirinden tümüyle farklıdır. Yıllar içinde hataların ve felaketlerin vardığı nokta ancak bu yüzde yüz ayrışma göz önünde bulundurulursa kavranabilir. Bu nedenle, okuyucuya birkaç dikkat çekici örneği hatırlatacağım.

İlk defa 1950'de[43] ortaya atılan ve söylendiği gibi, "en mühim olaylarda" etkisini sürdürmüş domino teorisi konusunda Başkan Johnson'ın 1964'te sorduğu "Eğer Laos ve Güney Vietnam, Kuzey Vietnam'ın kontrolüne geçerse Güneydoğu Asya'nın geri kalanı da kesinlikle düşer mi?" sorusuna CIA'in verdiği cevap şuydu: "Kamboçya ihtimalini bir tarafa koyarsak, bu bölgedeki hiçbir ulus Laos ve Güney Vietnam'ın düşmesi sonucu kolaylıkla komünizme teslim olmaz."[44] Beş yıl sonra Nixon hükümeti aynı soruyu sorduğunda, CIA, "ABD'nin bir an önce Güney Vietnam'dan

çekilebileceği ve 'bütün Güney Asya'nın en az bir nesil daha olduğu gibi kalacağı' yönünde tavsiyede bulunmuştu."[45] Pentagon belgelerine göre "domino teorisini sadece Kurmay Başkanları Bay [Walt W.] Rostow ve General [Maxwell] Taylor tam anlamıyla kabul ediyordu."[46] Esas mesele diğerlerinin de hem kamuoyu açıklamalarında hem de kendi önermelerinde, kabul etmedikleri halde bu teoriyi kullanmış olmalarıydı.

Güney Vietnam'daki gerillaların "Komünist komplosu" doğrultusunda "dışardan yönlendirildiği ve desteklendiği" iddiasına karşı ise 1961'de istihbarat servisinin değerlendirmesi, "toplam sayıları 17.000 olarak tahmin edilen Vietkong (Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi) gerillalarının yüzde 80-90'ının ülke içinde silahlandığı ve dışardan gelen bir kaynak yardımına bel bağlandığına dair kayda değer bir kanıt bulunmadığıydı."[47] Üç yıl sonra da durum değişmedi: 1964'te yapılan bir istihbarat analizine göre "Güney Vietnam'daki Komünizmin temel güç kaynakları yereldi."[48] Diğer bir deyişle, karar mercileri Güney Vietnam'da yaşananın bir iç savaş olduğunu biliyordu. Senatör Mike Mansfield, daha 1962'de, Güney Vietnam'a daha fazla asker göndermenin "Amerikalıları bir iç savaşın hâkim gücü konumuna getireceği" konusunda Kennedy'yi uyarıp, bunun "Amerika'nın Asya'daki prestijini zedeleyeceğini, üstelik Güney Vietnamlıların kendi ayakları üstünde durmasına da bir yardımı dokunmayacağını" söylememiş miydi?[49]

Her şeye rağmen Kuzey Vietnam'ın bombalanmasına "bir devrim, dış destek ve yardım kaynakları kesilerek söndürülebilir" teorisinin de etkisiyle

başlanmıştı. Bombalamalarla, Güneydeki gerillaları destekleyen Kuzey Vietnam'ın "iradesinin kırılması" bekleniyordu, fakat karar mercilerinin kendileri bile (bu vakada McNaughton) isyanın yerel niteliğini ve Vietkong'un, Kuzey Vietnam'ın "teslim oluşuna itaat etmeyeceğini" biliyordu.[50] Zaten, Kurmay Başkanları da bu girişimlerin Hanoi'nin* iradesinde "nihai bir etki yaratacağına" inanmıyordu.[51] 1965'te McNamara tarafından yazılan bir rapora göre, Milli Savunma Konseyi üyeleri, Kuzey Vietnam'ın "kolay kolay pes etmeyeceği... pes etse bile bunun, Kuzey'deki bombalamanın yaratacağı 'acı'dan ziyade, Güney'de Vietkong'un başarısızlığa uğraması nedeniyle olabileceği" konusunda hemfikirlerdi.[52]

Son olarak, önem açısından domino teorisinin hemen ardından gelen büyük stratejiler teorisi vardı. Bu teorinin dayanakları, yekpare bir komünist dünya oluşturma komplosu olduğu ve Çin-Sovyet bloğunun kurulduğu varsayımı, ayrıca Çin'in yayılmacılık politikası uyguladığı hipoteziydi. Şimdi, 1971'e gelindiğinde Başkan Nixon Çin'i "durdurma" zorunluluğu mef humunun geçersiz olduğunu duyurdu, fakat dört yıldan uzun bir süre önce McNamara şöyle yazmıştı: "Vietnam'a ilk müdahalemiz ve hâlâ süren eylemlerimiz, Çin'in Asya'daki yayılma politikasına dur deme gereği hissetmiş olmamızdan kaynaklıyorsa, bu hedefimize çoktan ulaştık zaten."[53] Oysa kendisi daha iki sene önce, ABD'nin Güney Vietnam'daki hedefinin bir "'dosta yardım etmek' değil Çin'i durdurmak" olduğunu kabul etmişti.[54]

* Kuzey Vietnam'ın başkenti. (e.n.)

Savaşı eleştirenler, bilinen gerçeklerle açıkça çatışan bütün bu teorileri reddediyordu. Örneğin Çin devriminin tarihini takip eden herkes, Çin-Sovyet bloğu diye bir şey olmadığını ve Stalin'in buna kararlılıkla karşı çıktığını biliyordu, II. Dünya Savaşı'nın sonundan beri Komünist hareketin parçalandığı da bilinen bir gerçekti. Savaşı eleştirenlerin bir kısmı bir adım daha ileri gidip kendi teorilerini geliştirdiler: II. Dünya Savaşı'ndan dünyanın en büyük gücü olarak çıkan ABD, nihai hedefi dünyayı yönetmek olan istikrarlı bir emperyalist politika yürütmeye girişmişti. Teorinin avantajı, bu girişimde ulusal çıkarların yokluğunu açıklayabilmesiydi, zira emperyalist hedeflerin özelliği, ulusal çıkarları ve toprak sınırlarını hiçbir zaman önemsememeleri ve gözetmemeleri olmuştur. Fakat teori, ülkenin çılgınca bir ısrarla "kaynaklarını yanlış yere akıtıp heba ettiğini" (Johnson hükümeti dışişleri müsteşarı ve 1965'te tabuları yıkıp Başkan'a bir an önce geri çekilmeyi önerme cesareti gösteren tek danışman olan George Ball'un sözleri) kanıtlamaya yetmiyordu.[55]

Bu durumun "kısıtlı kaynakla büyük hedeflere ulaşma" meselesi olmadığı aşikârdı.[56] Bir "süper güç" için kendisine bağımlı ülkeler kervanına ufak bir ülke daha eklemek ya da "geri kalmış ufak bir ülkeye" karşı zafer kazanmaya çalışmak büyük bir hedef mi sayılır? Durum daha ziyade, önemli bir kazanç vaat etmeyen bir bölgede minör hedeflere ulaşmak için aşırı miktarda kaynak kullanımının akıl almaz bir örneğiydi. Bu yanlışta debelenmenin kaçınılmaz sonucu olarak, McNaughton'un 1967'de yazdığı gibi, ülkede "'ege-

menlerin' aklını kaçırdığı görüşü geniş çapta kuvvetle benimsendi. Uzaklarda yaşayan, anlayamadığımız insanlara bir ABD imajı empoze etmeye çalıştığımız... ve olayı saçma boyutlara taşıdığımız düşünülüyor."[57]

Sonuç olarak, Pentagon Belgeleri'nin Bentam edisyonunda büyük emperyalist stratejiler teorisini destekleyecek hiçbir şey bulunmuyor. Sadece iki kere, Emperyalist stratejinin kaderini belirleyebilecek nüfuza sahip kara, deniz ve hava üstlerinin öneminden bahsediliyor - bunlardan biri Kurmay Başkanları Ortak Kurulu tarafından işaret edilen, "eğer Güneydoğu Asya anakarasının" kaybı "hava, kara ve deniz üslerinin"[58] kaybına yol açarsa, "sınırlı-savaş kabiliyetimiz belirgin ölçüde kısıtlanır" ifadesi, diğeri de 1964'teki McNamara raporunda açıkça belirtilen şu ifade: Güney Vietnam'ın "bir Batı üssü ya da Batı ittifakının bir üyesi işlevi görmesine ihtiyaç *duymuyoruz*" (vurgu bana ait).[59] Bu süreçte, Amerikan hükümetinin kamuoyu açıklamaları arasında, hakikati bütün çıplaklığıyla ifade eden tek açıklama -sürekli tekrarlanan ama kulağa diğer halkla ilişkiler mefhumlarından çok daha az inandırıcı gelen- ne toprak kazanımı ne de başka tür bir somut kazanç peşinde olduğumuz açıklamasıydı.

Bu durum, eski sömürgeci güçlerin çökmesinden sonra, emperyalist çıkarlar güden küresel bir Amerikan politikasının imkânsız olduğu anlamına gelmiyor. Genelde dikkat çekici haberlerden yoksun olan Pentagon Belgeleri, küresel bir politika olasılığının ne kadar güçlü olduğunu gösteren bir olayı ifşa ediyor. Bildiğim kadarıyla hiçbir zaman söylentinin ötesine

geçmemiş bu olay, imaj-yaratma ve insanların zihnini kazanma uğruna bu olasılığın nasıl kenara itildiğini ortaya koyuyor. Hanoi'deki bir Amerikalı diplomatın gönderdiği telgrafa göre, Ho Chi Minh 1945 ve 1946'da Başkan Truman'a birkaç mektup yazmış ve "Annam'ın* bağımsızlığı fikrini *Filipin örneğindeki* gibi desteklemesini, Annam'ın durumunu araştırmasını ve Fransa'nın Hindiçin'i yeniden ele geçirme girişimleriyle tehlikeye giren dünya barışını korumak için gereken adımları atmasını istemişti" (vurgular bana ait).[60] Benzer mektupların başka ülkelere de gönderildiği doğru; Çin, Rusya ve İngiltere. Fakat hiçbiri, o anda, talep edilen korumayı sunabilecek ve ABD'nin himayesindeki diğer ülkeler gibi Hindiçin'e yarı-otonom statü sağlayabilecek durumda değildi. *Washington Post*'ta bahsi geçtiği söylenen ama ancak *New York Times*'tan Terence Smith haber yapınca kamuoyu tarafından fark edilen, eşit derecede çarpıcı ikinci bir olay, Ağustos 1969'da Dış İşleri Bakanlığı tarafından hazırlanan "Özel Çin Serisi" dosyalarında kayda geçirilmişti. Görünen o ki, Mao ve Chou En-Lai** Ocak 1945'te, "*Sovyetler Birliği'ne tamamen bağımlı hale gelmekten kurtulmak için* ABD ile ilişkileri geliştirmek amacıyla" Başkan Roosevelt'le iletişime geçmişti (vurgular bana ait). Görünen o ki Ho Chi Minh'e hiçbir cevap verilmemiş, Çin'in iletişim çabasının da üstü örtülmüştü, çünkü, Profesör Allen Whiting'in dediği gibi, "Moskova'dan yönetilen yekpare Komünizm imajı"na ters düşmekteydi.[61]

* Vietnam'ın 1945 öncesindeki ismi. (e.n.)

** Çin Devriminin en önemli önderlerinden biri. (e.n.)

Karar mercilerinin istihbarat raporlarını bildikleri kesindi. Sanki her geçen gün bu raporların içindeki gerçekleri zihinlerinden silmeye çalışıyorlardı. Yine de önceki dosyalardan haberdar olmamalarını gayet muhtemel buluyorum. Bu önceki dosyalar, onların bütün varsayımlarını –tam bir teori haline gelip ülkeyi mahvetmeden önce– yalanlayabilecek nitelikteydi. Çok-gizli dosyaların gizliliğinin, yakın zamanda, düzensiz ve beklenmedik bir şekilde kaldırılması sırasında ortaya çıkan bazı tuhaf durumlar da buna işaret ediyor. Beyaz Saray, Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı'ndaki insanlar açıkça görmezden gelirken, Pentagon belgelerinin yıllar boyunca hazırlanabilmiş olması hayret verici. Fakat belgeler tamamlandıktan ve nüshalar hükümet bürokrasinin her tabakasına dağıtıldıktan sonra dahi Beyaz Saray ve Dışişleri Bakanlığı'nın bu kırk yedi cildin yerini bile bilmemesi daha da şaşırtıcı. Bu da çalışmanın verilerinden en çok haberdar olması gerekenlerin ona hiç bakmadığını açıkça ortaya koyuyor.

Bu durum, gizlilik kararlarında aşırıya kaçılmasının en büyük tehlikelerinden birine ışık tutuyor: halk ve halkın seçilmişlerinin, kanaat geliştirmek ve karar vermek için bilmeleri gerekenlere erişimi engellenmekle kalmıyor, aynı zamanda konuyla alakalı tüm gerçekleri öğrenmek için en üst düzey erişim yetkisi almış aktörler de bu gerçeklerden habersiz mutlu mesut yaşayabiliyor. Üstelik bu, gizli bir el tarafından kasten yanlış yola sürüklenmelerinden kaynaklanmıyor. Asıl neden, çalışma koşulları ve akıl yürütme alışkanlıkları yüzünden dağ gibi belge arasından

işe yarar bilgileri bulup çıkarmaya ne vakitlerinin ne de heveslerinin olması – üstelik bu belgelerin çok büyük bir bölümü gereksiz yere gizlilik altında tutulan, çoğu da uygulamada hiçbir geçerlilik taşımayan belgeler. Şimdi basın bu gizli bilgilerin bir kısmını kamuya açmış ve çalışmanın tamamı Kongre üyelerine sunulmuşken bile, bu bilgilere en çok ihtiyaç duyanların çalışmayı ne okuduğu ne de okuyacağı var gibi. Meselenin aslı, belgeleri derleyenler dışında, "bu belgeleri ilk inceleyenler, onları *Times*'tan okuyanlardı."[62] Hal böyle olunca, o pek kıymet verilen, hükümetin görevini doğru düzgün yapabilmesi için devlet sırlarına ihtiyacı vardır kanısı, insanı düşünmeye sevk ediyor.

Eğer hükümetin sırları, bizzat kendi aktörlerinin zihnini, gizleme ve yalanlarının ardında hangi hakikatlerin yattığını bilemeyecek ya da hatırlayamayacakları kadar bulandırdıysa, "maraton bilgilendirme kampanyaları" (Dean Rusk'ın sözleriyle) ne derece iyi hazırlanmış olursa olsun, Madison Caddesi numaraları her ne kadar sofistike olursa olsun, yanıltma mekanizması karaya oturacak ya da kendi aleyhine işleyecektir, yani, insanları ikna edemeden kafalarını karıştırmakla kalacaktır. Zira yalan ve kandırmayla ilgili sıkıntı, yaratacakları etkinin, yalancının saklamak istediği hakikati net olarak bilmesine bağlı olmasıdır. Bu anlamda, hakikat, kamuoyunda hükmünü sürdüremediğinde bile, tüm yalanların üzerinde değişmez bir önceliğe sahiptir.

Vietnam savaşı söz konusu olduğunda, yalanlara ve kafa karışıklığına ek olarak, konuyla ilgili tarihsel

arka plana dair hakikaten inanılmaz, yüzde yüz sahici bir cehaletle karşı karşıyayız: karar mercilerinin, Çin devrimiyle ilgili herkesçe bilinen gerçeklerin tümünden ve Moskova ile Pekin arasında on yıldır süregelen anlaşmazlıktan habersiz görünmesinin ötesinde, "üst yönetimden kimse, Vietnamlıların neredeyse 2000 yıldır yabancı istilacılarla savaştığını bilmiyor ya da önemsemiyordu,"[63] üstelik, ne yazık ki çoğu zaman savaşı eleştirenler tarafından da paylaşılan, Vietnam'ın "medeni" ülkeler açısından hiçbir önem arz etmeyen "ufak ve geri kalmış bir ülke" olduğu fikrinin, bölgenin hayli gelişmiş kadim kültürüyle alenen çeliştiğinden de yönetimdeki kimse haberdar değildi. Vietnam'da eksik olan şey "kültür" değil stratejik önemdi (1954 tarihli bir Güvenlik Konseyi notunda belirtildiği gibi, "Hindiçin belirleyici bir askeri hedef teşkil etmiyor"du);[64] yani bölge, modern mekanize ordular için uygun bir alan, hava kuvvetleri için faydalı bir hedef değildi. Amerikan politikalarının ve silahlı müdahalenin korkunç yenilgisine neden olan şey, bir bataklığa saplanılması değildi ("*bir adım daha* politikası", Daniel Ellsberg'in Arthur Schelesinger Jr.'dan alıntıladığı sözlerle, "her yeni adımı, *bir önceki adımın* da *vaat ettiği* fakat açıklanamaz bir şekilde elde edemediği başarının, her seferinde yeniden sözünü veren bir politikaydı" ve Ellsberg haklı olarak bu savı bir "mit" olmakla itham etmişti),[65] yenilginin gerçek nedeni yirmi beş yıldan uzun bir süre boyunca tarihsel, siyasi ve coğrafi gerçeklerin tamamına, kasıtlı bir biçimde yüz çevrilmesiydi.

IV

Eğer bataklık açıklaması bir mitse ve büyük emperyalist stratejiler ya da dünyayı fethetme isteği söz konusu değilse, toprak kazanımı ya da kâr elde etme gibi bir arzu, hatta ulusal güvenlik endişesi dâhi bulunmuyorsa; dahası, okur da -Max Frankel ve Leslie H. Gelb'in ortaya attığı- "Yunan Trajedisi" gibi genel açıklamalara ya da –yenilgi durumunda savaş çığırtkanlarının o çok sevdiği– "arkadan bıçaklanma" efsanelerine inanma eğilimi göstermiyorsa, o vakit bu kasvetli hikâyeye dair temel sorun, kandırma ve yalan değil, son dönemde Ellsberg'in gündeme getirdiği "*Bunu nasıl yapabildiler?*"[66] sorusu olacaktır. Zira, sonuçta ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dünyanın en zengin ülkesi ve en baskın gücüydü, fakat yalnızca çeyrek yüzyıl sonra, bugün artık Nixon'ın "zavallı, çaresiz dev" metaforu, "yeryüzündeki en kuvvetli ülkeyi" rahatsız edici derecede iyi tasvir eden bir metafor haline geldi.

Küçük bir ülkeyi altı yıllık açık bir savaşta "1'e karşı 1000 silah gücü üstünlüğüne"[67] rağmen yenemeyen, ülke içindeki sorunların üstesinden gelemeyen ve büyük şehirlerinin hızlı çöküşünü dur-

duramayan, kaynak israfı yüzünden enflasyonu ve devalüasyonu hem dış ticareti hem de ülke içindeki hayat standartlarını etkileyecek boyutlara varmış bu ülke, dünya liderliği iddiasından çok daha fazla şey kaybetme tehdidi altında. Geleceğin tarihçileri bu gelişmeyi muhtemelen yirminci yüzyılın tarihsel bağlamında –yani iki dünya savaşında yenilgiye uğrayan ulusların daha sonra savaşı kazananlarla giriştikleri rekabette öne geçmeyi başardıkları (ki bunun en temel nedeni kazananların zoruyla uzun süre silahlanma ve askeri giderlerin olağanüstü masraflarından kurtulmalarıydı) bu yüzyıl bağlamında– değerlendirecektir. Yine de büyüklüğün acizliğini sergilemek uğruna heba edilmiş bunca çabayı sindirmek zor – gerçi Davud'un Golyat'ı yenme hikâyesinin bu beklenmedik, büyük ölçekli tekerrürü insana hoş da gelebilir.

"Nasıl yapabildiler?" sorusunu yanıtlamak için akla gelen ilk açıklama muhtemelen kandırma ile kendini-kandırmanın karşılıklı bağına işaret edecektir. Her zaman fazla iyimser olan kamuoyu açıklamaları ile her daim kasvetli ve uğursuz olan (ve fakat hakikati yansıtan) istihbarat raporları arasındaki yarışta, kamuoyu açıklamaları tam da kamusal olmalarından dolayı kazanmaya eğilimliydi. Kamusal olarak yerleşip kabul görmüş fikirlerin, bir bireyin gizlice hakikat olarak bildiği ya da inandığına kıyasla ne denli avantajlı olduğunu ortaya koyan, ortaçağa ait bir anekdota göre, yaklaşan düşmanı halka duyurmakla görevli bir nöbetçi, şaka olsun diye alarm çalar, sonunda kendi yarattığı düşmanlara karşı şeh-

ri savunmak için herkesin ardından kendisi de surlara koşar. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz, bir yalancı ne kadar başarılıysa ve ne kadar fazla insanı ikna ederse, sonunda kendi yalanlarına inanma ihtimali de o kadar atar.

Pentagon belgelerinde halkın aklına girebilmek için, yani onları manipüle edebilmek için ellerinden geleni yapmış insanlarla karşı karşıyayız; fakat her türlü bilginin erişilebilir olduğu özgür bir ülkede faaliyet gösterdikleri için bu insanlar hiçbir zaman gerçekten başarılı olamadılar. "Çok gizli" bilgilere sahip oldukları halde, görece yüksek mevkilerinden ve hükümetteki pozisyonlarından ötürü bu insanların, gerçekleri hayli yansıtan, kamuya mal olmuş bilgilere erişim becerisi, ikna etmeye çalıştıkları kitlelerinkinden daha kısıtlıydı. İkna etmeye çalıştıkları kitleleri sadece seyirci niteliği taşıyan ve senaristlerin sunduğu prodüksiyonları ses çıkarmadan izleyecek "suskun çoğunluklar" olarak görme eğilimindeydiler. Oysa Pentagon belgelerinin ortaya koyduğu gerçeklerin kimseyi şaşırtmamış olması, yalancıların -sonradan kendilerinin de dahil olabileceği- ikna edilmiş bir seyirci kitlesi yaratmayı başaramadığını kanıtlıyor.

Yine de Ellsberg'in, "içsel kendini kandırma"[68] süreci olarak adlandırdığı şeyin varlığı şüphe götürmüyor, fakat burada sanki kendini kandırmanın normal süreci tersine çevrilmiş; kandırma kendini-kandırma ile sonuçlanmamış. Çünkü kandıranlar işe kendilerini-kandırmakla başladılar. Yüksek mevkilerinden ve kendilerine olan müthiş güvenlerinden olsa ge-

rek, savaş alanında değilse de halkla ilişkiler alanında büyük başarı kazanacaklarına ikna oldular. İnsanları manipüle etmenin sınırsız imkânları olduğuna dair psikolojik önermelerinin sağlamlığından öyle emindiler ki, genel bir inanç yaratacaklarını ve insanların zihnini ele geçirme savaşında zafer kazanacaklarını *öngördüler*. Zaten gerçeklikten koparılmış bir dünyada yaşadıklarından, diğer gerçekleri göz ardı ettikleri gibi, seyirci kitlesinin ikna olmayı reddettiği gerçeğini de göz ardı etmekte zorlanmadılar.

Bir tarafta bürokrasisi, diğer tarafta sosyal yaşamıyla, hükümetin kendi iç dünyası da, kendini kandırmayı görece kolaylaştırdı. Çeşitli düşünce kuruluşları sorun-çözücülerin aklını, Beyaz Saray'ın itibarı da başkan danışmanlarının aklını öyle bir zapturapt altına aldı ki, hayatın gerçeklerini yok saymak konusunda akademisyenlerin fildişi kuleleri bile, insan aklını hiç bu denli hizaya sokamamıştı. Tet saldırısı ve Kamboçya işgali felaketlerine ilişkin yanıltıcı açıklamalar da işte bu atmosferde, yani yenilginin kendisinden çok, yenilgiyi kabul etmek zorunda kalmaktan korkulan bir atmosferde yapılmıştı. Fakat daha da önemlisi, "savaş kaybeden ilk Amerikan başkanı" olmama endişesi ve sonraki seçimlerle ilgili hiç bitmeyen kaygılar nedeniyle böylesi belirleyici meselelere ilişkin hakikatin, bu iç çevrelerde başarıyla örtbas edilebilmesiydi (oysa başka hiçbir yerde edilememişti).

Halkla ilişkilerin yönetiminden farklı olarak, sorun-çözücülük söz konusu olduğunda, kendini-kandırma, hatta ve hatta "içsel kendini-kandırma" bile,

"Nasıl yaparlar?" sorusuna tatmin edici bir yanıt sağlamıyor. Kendini kandırma, her halükârda doğru ile yanlış arasında, gerçek ile hayal arasında bir ayrım olduğunu, dolayısıyla da gerçek dünya ile kendini-kandıran kandırıcı arasında bir çatışma oluştuğunu varsayar. Tamamen gerçeklikten koparılmış bir dünyada ise bu ayrım ve çatışma ortadan kalkıyor; hem Washington ve onun dağınık hükümet bürokrasisi hem de ülkedeki çeşitli düşünce kuruluşları, sorun-çözücülere bedensel ve zihinsel yaşam alanı sunmuş vaziyette. Gizliliğin ve kandırmanın her zaman önemli bir rol oynadığı siyaset alanında, kendini-kandırma en önemli tehlikedir; çünkü kendini-kandıran kandırıcı, sadece onu izleyenlerle değil, gerçek dünyayla da tüm irtibatını kaybeder, fakat gerçek dünya nihayetinde onu yakalayacaktır, zira zihnen ondan kaçınsa da bedenen kaçınamaz. İstihbarat servisi tarafından düzenli olarak ellerine sunulan raporlar sayesinde tüm olanları aslında bilen sorun-çözücülerin, bildikleri gerçekleri gün be gün bertaraf etmek için yapmaları gereken tek şey ortaklaştıkları birtakım tekniklere başvurmaktı. Nitelikleri ve içerikleri, niceliklere ve sayılara çevirmeye yarayan bu tekniklerle -açıklanamaz bir şekilde hiçbir zaman gerçekleşmeyen- sonuçlar hesaplıyorlardı. Bunun yıllarca sürdürülebilmesinin tüm nedeni de "Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin koyduğu hedeflerin neredeyse tamamının psikolojik olmasıydı,"[69] yani, zihinsel meseleler olmasıydı.

Bildirileri, seçenekleri, senaryoları, tasarlanan eylemlerin potansiyel risk ve getirilerine atanan

yüzdeleri –"çok az yarar getirecek çok fazla risk"i[70]– okuyunca insan bazen, Güney Doğu Asya'da "karar mercileri"nin değil de bilgisayarların kol gezdiği izlenimine kapılıyor. Sorun-çözücüler *yargı*'da bulunmuyordu; onlar hesap yapıyordu. Bu denli yanlış yargının arasında kendilerine güvenmeye devam edebilmek için kendilerini kandırmaya bile ihtiyaçları yoktu, çünkü güvenleri tamamıyla rasyonel, matematiksel hakikate dayanıyordu. Fakat tabii ki bu "hakikat"in var olan "sorun"la hiçbir alakası yoktu. Örneğin belli bir eylemin sonucunda "genel bir savaş olma ihtimali daha düşük, olmama ihtimali daha yüksektir"[71] hesabı yapılabilse bile, alınacak riskin devasa boyutu ve *hesaplanamaz niteliği* nedeniyle, ihtimallerin yüzde seksene yüzde yirmi olması dahi, bu eylemi seçebileceğimiz anlamına gelmez; aynı durum Saygon hükümetinin reform yapmasını sağlama ihtimalimize karşın "Fransızların 1954'te düştüğü duruma düşme ihtimalimiz" yüzde 70'e yüzde 30 olduğunda da geçerlidir.[72] Bu bir kumarbaz için iyi bir bahistir, ama bir politikacı için değildir,[73] üstelik kumarbaz bile, bunun gündelik hayatını nasıl etkileyeceğini hesaba katma konusunda tedbirli davranacaktır. Kayıp, tam bir yıkım anlamına gelebilir, kazanç ise biraz memnuniyet ve finansal açıdan önemsiz bir gelişme dışında bir etki yaratmayabilir. Kumarbaz ancak kaybedeceği şey gerçekten önemli değilse –biraz daha az ya da fazla paranın onun hayat standardını değiştirmesi muhtemel değildir– yüzdeler oyununa güvenle bel bağlayabilir. Güney Vietnam'daki savaşı idame ettirme biçimimizdeki

sorun, karar mercilerinin de sorun-çözücülerin de zihninde, gerçekliğin sunduğu bu tarz bir kontrolün hiçbir zaman var olmamasıydı.

Amerikan politikasının, düpedüz hayal peşinde koşmasını sınırlayıp dizginleyecek, iyi ya da kötü hiçbir gerçek hedefe yönelik hareket etmediği gerçekten de doğru: "Vietnam'da ne toprak kazanmak ne de ekonomik fayda sağlamak gibi bir dert vardı. Bu yüksek maliyetli devasa etkinin bütün amacı belli bir halet-i ruhiye yaratmaktı."[74] Bu denli yersiz siyasi hedefler için can kayıpları ve maddi kaynaklar açısından aşırı derecede maliyetli yöntemler kullanılmasına izin verilmesinin tek nedeni, bu ülkedeki talihsiz bolluk ve bereket değil. Asıl nedeni, en büyük gücün bile *sınırlı* bir güç olduğunu ülkenin anlayamamasında aramak gerek. Sürekli olarak tekrarlanan "yeryüzündeki en büyük güç" klişesinin arkasında, her şeye kadirliğe dair tehlikeli bir mit yatıyordu. "Amerikan taburlarını Hindiçin'e sokmak için Kongre'den yetki" istemesi gerektiğini bilen son başkan Eisenhower'dı, keza, "bölgeye simgesel miktardan fazla silahlı güç göndermenin ABD'nin *sınırlı* yeteneklerinden ciddi bir sapma olacağını" fark eden son hükümet de onun kurduğu hükümetti (vurgular bana ait).[75] Bazı eylemlerin "maliyet, getiri ve risklerinin" ileriki zamanlarda hesap edilmesine rağmen, hesap yapanlar, psikolojik olmayan herhangi bir mutlak sınırlama olduğunun farkına varmaktan çok uzaktılar. Hesap yapanların algıladığı tek sınır halkın zihniydi; Amerikalıların hayatlarını kaybetmelerine ne kadar tahammül edebilecekleriydi, bu rakam, ör-

neğin trafik kazalarında yaşanan kayıptan fazla olmamalıydı. Görünen o ki, bu ülke için bile, iflasa uğramadan harcanabilecek kaynakların sınırlı olduğu, hesap yapanlara hiçbir zaman malum olmadı.

"İktidar küstahlığı"nın (dünyayı fethetme hedefinden farklı olarak, var olmayan sınırlı kaynaklarla sadece her şeye kadirlik imajı yaratma peşinden koşmak) aklın küstahlığı (gerçekliğin hesaplanabilir olduğuna dair tamamen irrasyonel bir güven) ile birleşmesinin ölümcül kombinasyonu, 1964'ten itibaren karar verme süreçlerinin ana teması haline geldi. Yine de bu, kendini yok etmeye giden bu aralıksız yürüyüşün kökeninde, sorun-çözücülerin gerçeklikten koparma yöntemlerinin yattığı anlamına gelmiyor.

Sorun-çözücüler, kendi zihinlerinin deneyim kazanma kapasitesine ve bu deneyimden öğrenme yeteneğine itimat etmek yerine, beyinlerinin hesaplama gücüne güvendikleri için akıllarını kaybetmişlerdi, fakat onların öncesinde de Soğuk Savaş döneminin ideologları vardı. Savaş sonrası gelişen ve kapsamlı bir ideoloji olan anti-komünizm, tarihin gidişatını açıklayabilmek ve güvenle kehanetlerde bulunabilmek için yeni bir ideolojiye ihtiyaç duyan eski komünistlerin ürünüydü. Bu anti-komünizm, 20'lerde çok güçlü olan ve Roosevelt hükümeti döneminde Cumhuriyetçi partinin temel meselesi olmayı sürdüren, ağırlıklı olarak da önyargılar üzerine kurulmuş, Amerika'nın o eski sosyalizm ve komünizm düşmanlığından farklıydı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan beri Washington'daki bütün "teoriler"in altında bu ideoloji yatıyordu. Tüm geçerli olguları

bütünüyle göz ardı etmenin ve savaş sonrası gelişmeleri kasten görmezden gelmenin yönetim kadrolarında ne derece yerleşik bir öğreti haline geldiğinden daha önce bahsettim. Hiçbir olguya, hiçbir bilgiye ihtiyaçları yoktu; onların "teori"si vardı ve bu teoriye uymayan tüm veriler ya inkâr ediliyor ya da görmezden geliniyordu.

Bu eski kuşağın yöntemleri -yani Bay McNamara'nın yöntemlerinden farklı olarak Bay Rusk'ın yöntemleri- sorun-çözücülerinkine göre daha az komplike, deyim yerindeyse daha az akıllıydı, fakat gerçekliğin etkisini insanlara yansıtmamak ve zihnin yargı ve öğrenme becerilerini harap etmek bakımından onlardan hiç de geri kalmıyordu. Bu adamlar geçmişten ders almalarıyla övünüyordu -Stalin'in tüm Komünist partileri yönettiği inancı üzerinden "monolitik Komünizm" fikrini üretmiş, Hitler'in Münih'ten sonra II. Dünya Savaşı'nı başlatması üzerinden de her uzlaşma girişiminin "İkinci bir Münih" olacağı çıkarımını yapmışlardı. Gerçeklikle, gerçekliğin kendi koşullarını anlayarak yüzleşemiyorlardı çünkü bu koşulları anlamlandırmak için zihinlerinde onlara her zaman "yardım eden" paralellikler vardı. Johnson Kennedy Başkan yardımcısıyken, Güney Vietnam'daki bir teftiş turundan dönüp Diem'in "Asya'nın Churchill'i" olduğunu mutlulukla aktardığında, bu paralellik kurma oyununun sırf absürtlüğünden dolayı sonlanacağı sanılabilirdi, oysa böyle olmadı. Solcu olup savaşı eleştirenlerin de pek farklı düşündüğü söylenemez. En aşırı uçtakilerin, hoşlarına gitmeyen her şeyi,

çoğu zaman haklı bir şekilde, "faşist" ya da "Nazi" olmakla suçlama ve her katliama soykırım deme gibi talihsiz bir eğilimi vardı; bu ise soykırım olmayan tüm katliam ve savaş suçlarını görmezden gelmeye hazır bir zihniyet üretilmesinden başka bir şeye yaramıyordu.

Sorun-çözücüler hayret verici bir biçimde ideologların bu günahlarından azadeydi; onlar "dünya görüşleri"ne değil yöntemlere inanıyorlardı, zaten tam da bu nedenle, "ansiklopedik ve objektif"[76] olma bakımından "Pentagon'un Amerikan müdahalesini belgeleme işinin üstesinden gelme"[77] konusunda onlara güvenilebilirdi. Politikaların belirlenmesinde domino teorisi gibi, genel olarak kabul gören akıl yürütmelere inanmasalar da, sorun-çözücülerin iş yaparken içinde bulunduğu atmosferi ve arka planı, farklı gerçeklikten koparma yöntemleriyle bu akıl yürütmeler belirliyordu. Sonuç olarak, soğuk savaşçıları ikna etmeleri gerekiyordu, fakat onların zihinlerinin de sorun-çözücülerin sunacağı bu soyut oyunlara zaten oldukça hazır olduğu anlaşıldı.

Johnson hükümetinin "önde gelen entelektüeli" Walt Rostow'un "teorileri"nden biri, soğuk savaşçıların kendi hallerine bırakılınca ne yaptığını iyi ortaya koyuyor. "Savunma Bakanlığı'nda o zamanlar prestijli olan McNamara'nın sistem analistlerinin" tavsiyelerinin aksine, Kuzey Vietnam'ı bombalama kararıyla ilgili en temel akıl yürütmelerden biri Rostow'un "teorisi" olmuştu. Rostow'un teorisi Bernard Fall'ın görüşlerine dayanıyor gibiydi, Fall'a göre, "Ho Chi Minh'in yeni endüstriyel tesislerin-

den bazıları hedef haline getirilirse, Ho Chi Minh Güney'deki savaşı desteklemekten *belki* vazgeçebilirdi"[78] (vurgu bana ait). Bu bir hipotezdi, yani doğrulanması ya da çürütülmesi gereken gerçek bir olasılıktı. Fakat ne yazık ki bu hipotez, Rostow'un gerilla savaşıyla ilgili teorilerine çok uyuyordu, bu yüzden de hemen bir "olguya" dönüştürüldü: "Başkan Ho Chi Minh'in koruması gereken bir endüstri ağı var; o artık kaybedecek hiçbir şeyi olmayan bir gerilla savaşçısı değil."[79] Bugün analist gözüyle geriye bakıldığında, bunun koskoca bir "yanlış hüküm"[80] olduğu görülüyor. Bu "yanlış hükmün", "koskoca" bir boyuta gelebilmesinin nedeni, kimsenin onu zamanında düzeltmek istememesiydi. Vietnam'ın, bir *sınırlı*-savaşta hava saldırılarından zarar görecek kadar endüstrileşmediği çok kısa zamanda anlaşıldı. Yıllar içinde değişkenlik gösterdiyse de bu savaşın hedefi hiçbir zaman düşmanı yok etmek değildi, daha ziyade onun "iradesini kırmak"tı; ve Kuzey Vietnamlılar Rostow'un görüşüne göre gerilla savaşçısı olmak için gereken niteliğe sahip olsalar da olmasalar da Hanoi'deki hükümetin iradesi "kırılmayı" reddediyordu.

Akla yatkın bir hipotez ile onu doğrulaması gereken olgu arasında ayrım yapmayı başaramamak, yani hipotezleri ve "teorileri", gerçekliği kanıtlanmış olgularmış gibi ele almak, bahsi geçen dönemde psikoloji ve sosyal bilimler alanlarında salgın haline gelmişti ve bu yaklaşım, oyun kuramcıları ile sistem analistlerince kullanılan yöntemlerin ciddiyetinden de hepten yoksundu. Fakat hem deneyimleri dik-

kate alma konusundaki hem de gerçeklikten ders çıkarma konusundaki acizlik veya isteksizliğin kaynağı aynıdır.

Bu da bizi kısmen de olsa şu sorulara cevap verebilecek şekilde meselenin kökenine götürebilir: "Bu politikaları nasıl başlattılar?" ve dahası "böylesine acı ve absürt bir noktaya kadar nasıl sürdürebildiler?" Gerçeklikten koparma ve sorun-çözme hoş karşılanıyordu çünkü gerçekliğin görmezden gelinmesi, bizatihi politikaların ve hedeflerin içkin özelliğiydi. Hindiçin bir "*deneme vakası*" ya da dominodan ibaret olduğuna göre, "Çin'i yerinde tutmak" ya da süpergüçlerin en kudretlisinin *biz olduğumuzu* kanıtlamak için yalnızca bir araç olduğuna göre, Hindiçin'in gerçek durumuna dair herhangi bir şey bilmeleri neden gereksindi? Ya da sırf Güney Vietnam'daki moralleri düzeltme gizli-amacıyla, kesin bir zafer ve savaşı sonlandırma niyeti gütmeden Kuzey Vietnam'ı bombalama vakasını ele alalım.[81] Savaşı bunca zaman sürdürmelerinin nedeni toprak ele geçirmek ya da ekonomik fayda sağlamak değilken, bir dosta yardım etmek veya sözünde durmak hiç değilken, hatta imajdan farklı olarak, gerçek bir sonuç elde etmek bile değilken, zafer gibi gerçek bir şey onların ilgisini nasıl çekebilirdi?

Oyunun bu aşamasına gelindiğinde, başlangıç önermesi olan bölgeyi ya da ülkenin kendisini boş ver önermesi (domino teorisine içkin bir önerme), "düşmanı boş ver" önermesine dönüştü. Hem de savaşın ortasındayken! Sonuç olarak, fakir, mağdur ve acı çekmekte olan düşman güçlenirken, "en kudretli

ülke" her geçen yıl daha da zayıf düştü. Bugün bazı tarihçiler Truman'ın, Hiroşima'yı Rusları korkutup Doğu Avrupa'dan uzaklaştırmak için bombaladığını iddia ediyor (sonucun ne olduğunu biliyoruz). Eğer bu doğruysa, ki olabilir, II. Dünya Savaşı'nı sonlandıran bu vahim savaş suçunda, önceden hesap edilmiş gizli bir amaç uğruna bir eylemin gerçek sonuçlarını göz ardı etme tutumunun ilk izlerini sürmüş oluruz. Leslie H. Gelb'in işaret ettiği gibi, Truman Doktrini, her hâlükârda, "dominolardan oluşan bir dünya resmediyordu."

V

Pentagon belgelerinin kandırma, kendini-kandırma, imaj-yaratma, ideolojikleştirme ve gerçeklikten koparma yönlerine değinmeyi seçtiysem de, belgelerin incelenmeye ve ders almaya değer özelliklerinin kesinlikle bunlarla sınırlı olmadığını analizin başında belirtmeye çalışmıştım. Örneğin kendi kendini incelemeye yönelik bu kapsamlı ve sistematik çabanın, olayın baş aktörlerinden biri tarafından talep edilmiş olması, belgeleri derleyip kendi analizlerini yazacak otuz altı kişinin bulunabilmesi, bu otuz altı kişiden birçoğunun "değerlendirmeleri istenen politikaların geliştirilmesine ya da uygulanmasına bizzat katkı sunmuş"[82] olması, hükümetten kimsenin çalışmadan çıkan sonuçları kullanmak istemediği, hatta okumaya bile yeltenmediği anlaşılınca, bu yazarlardan birinin kamuya açılıp dokümanları basına sızdırması ve nihayetinde, ülkenin en prestijli gazetelerinin, "çok gizli" olarak damgalanmış bu materyalleri ulaşılabilecek en geniş kamuoyu kitlesinin bilgisine sunmayı göze alması. Neil Sheehan'ın haklı olarak söylediği gibi, Robert McNamara'nın nerede hata yapıldığını ve bu hatanın nedenini ortaya çıkarma kararı,

"Pentagon'da geçirdiği yedi yılın en önemli kararlarından biri olabilir."[83] Bu çalışmanın, çok kısa bir an için bile olsa, ülkeye dünyadaki itibarını geri kazandırdığı kesin. Gerçekten de başka bir yerde bunun olabilmesi pek de mümkün değildi. Adaletsiz bir savaşa bulaşıp zarar görmüş tüm bu insanlar, sanki bir anda, atalarına borçlu oldukları, "insanların fikirlerine gereğince saygı duymayı"* hatırladılar.

Daha yoğun ve detaylı inceleme gerektiren, üzerinde çokça yorum yapılmış bir mesele de Pentagon belgelerinin, günlük ve haftalık gazeteleri takip eden ortalama okuyucunun hâlihazırda erişemediği pek az önemli haberi ifşa etmesiydi; "ABD'nin Vietnam Politikasına Karar Verme Sürecinin Tarihçesi"nde dergilerde, televizyon programlarında ve radyo yayınlarında kamusal olarak tartışılmamış, lehte ya da aleyhte tek bir argüman dahi yoktu. (Kişisel fikirleri ve bunlardaki değişimleri bir yana bırakırsak, genel olarak bilinmeyen tek konu istihbarat çevresinin basit meselelerle ilgili görüş farklarıydı.) Hükümetin boş bir çabayla kamuoyundan saklamaya çalıştığı materyale, kamuoyunun zaten yıllardır erişebilmiş olması, basının sağlamlığını ve gücünü kanıtlıyor, hem de *New York Times*'ın haberi yapmasından bile daha etkili bir biçimde. Sıklıkla ileri sürülen bir görüş artık yerleşmiş durumda: özgür olduğu ve yozlaşmadığı sürece basın, fevkalade önemli bir işlevi yerine getirir, bu nedenle hükümetin dördüncü organı olarak adlandırılması doğrudur. Anayasanın bi-

* Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nden alıntılanmıştır. (ç.n.)

rinci maddesinin* bu en temel siyasi özgürlüğü, yani manipüle edilmemiş gerçek bilgiye ulaşma hakkını korumak için yeterli gelip gelmeyeceği ise başka bir soru (ki bu hak olmadan düşünce özgürlüğü acımasız bir aldatmacaya dönüşür).

Son olarak da bu ülkenin sömürge-karşıtı eski görüşlerini tamamıyla unutup emperyalist bir politika gütmeye başladığını ve belki de Başkan Kennedy'nin kınadığı Pax Americana'yı başarıyla tesis etmekte olduğunu düşünen benim gibilerin çıkarması gereken bir ders var. Bu şüpheler ne kadar haklı olursa olsun (ki Latin Amerika'ya yönelik politikalarımızın bu şüpheleri doğruladığı söylenebilir), eğer emperyalist amaçlara ulaşmak için kullanılması gereken araçlara açıktan ilan edilmeksizin sürdürülen küçük savaşlar –yani yabancı topraklara yapılan bölgesel saldırı harekâtları– da dahilse, Amerika Birleşik Devletleri bunları etkili biçimde kullanmak konusunda diğer büyük güçlerden daha yetersiz kalacaktır. Çünkü Amerikan askerlerinin yılgınlığı artık benzeri görülmemiş boyutlara ulaştı –*Der Spiegel*'e göre, son bir yılda 89.088 asker firari, 100.000 asker vicdani retçi, on binlerce asker de uyuşturucu bağımlısı oldu.[84] Ordunun çözülme süreci ise çok daha önce, Kore savaşı sırasındaki benzer gelişmeleri takiben başladı.[85] Bu ülkenin, maceracı ve saldırgan politikalarını başarıya ulaştırabilmesi için Amerikan halkının "ulusal karakteri"nin ciddi biçimde değişmesi gerekir; bunu anlamak için savaş gazilerinden birkaçıyla ko-

* Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın temel özgürlükleri kapsayan birinci maddesi. (ç.n.)

nuşmak –ya da Daniel Lang'in *The New Yorker*'da[86] yayınlanan ölçülü ve açıklayıcı raporunu okumak– yeterli. Aynı çıkarım, elbette, olağanüstü derecede güçlü, son derece yetkin ve iyi organize olmuş muhalefetin ülke içinde zaman zaman yükselip kendini göstermesi üzerinden de yapılabilir. Bu gelişmeleri seneler boyu dikkatle takip eden Kuzey Vietnamlılar da umutlarını her zaman onlara bağladı ve görünen o ki değerlendirmelerinde haklıydılar.

Kuşkusuz tüm bunlar değişebilir. Fakat son aylarda bir şey netleşti: hükümetin, anayasal güvenceleri yok saymaya yönelik baştan savma girişimleri ve bunun karşısında özgürlüklerinin tırtıklanmasındansa hapishaneye girmeyi göze almış, sinmemek konusunda kararlı insanları sindirme teşebbüsleri, Cumhuriyeti yok etmeye yetmiyor ve muhtemelen de yetmeyecek. Umutlu olmak için nedenimiz var, zira Mr. Lang'ın savaş gazisinin (ülkedeki iki buçuk milyon gaziden biri) söylediği gibi, "savaşın bir sonucu olarak ülke iyi tarafını geri kazanabilir". "Bu bahse girilebilecek bir şey değil, biliyorum," demişti, "fakat bahse girilebilecek başka hiçbir şey de aklıma gelmiyor."[87]

Çev. İmge Oranlı

NOTLAR

1 Yazar grubuna başkanlık eden Leslie H. Gelb'in sözleriyle, "Tabii ki, en önemlisi hükümetin güvenilirliği meselesi." Bkz. "Today's Lessons from the Pentagon Papers," *Life*, 17 Eylül 1971.
2 Ralph Stavins, Richard J. Barnet, Marcus G. Raskin, *Washington Plans on Aggressive War*, New York, 1971, s. 185-187.
3 Daniel Ellsberg, "The Quagmire Myth and the Stalemate Machine," *Public Policy* içinde, Bahar 1971, s. 262-263. Ayrıca bkz. Leslie Gelb, "Vietnam: The System Worked," *Foreign Policy*, Yaz 1971, s. 153.
4 Hakikat ve Siyaset ilişkisi hakkında daha genel bir inceleme için "Truth and Politics" adlı makaleme bakınız, *Between Past and Future* içinde, New York, 1968. [Türkçesi: *Geçmiş ile Gelecek Arasında, Siyasi Düşünce Konulu Altı Deneme*, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim, 1996.]
5 Stavins, Barnet, Raskin, a.g.y. s. 199.
6 *The Pentagon Papers, New York Times* tarafından yayınlandığı şekliyle, New York, 1971, s. xiv. Benim yazım Hükümet Yayın Bürosu ve Beacon Press basımları yayınlanmadan önce hazırlanmıştı, bu nedenle belgelerin Bantam edisyonuna dayanıyor.
7 Leslie H. Gelb, a.g.y. *Life* içinde.
8 *The Pentagon Papers*, s. xiv.
9 Leslie H. Gelb, *Life* içinde.
10 *The Pentagon Papers*, s. xiv.
11 *Die Philosophische Weltgeschichte. Entwurf von 1830: "Die philosophische Betrachtung hat keine andere Absicht als das Zufällige zu entfernen."*
12 *The Pentogon Papers*, s. 190.
13 A.g.y. s. 312.
14 A.g.y. s. 392.
15 A.g.y. 240.
16 A.g.y. s. 437.
17 A.g.y. s. 434-436.
18 A.g.y. s. 432.

19 A.g.y. s. 368.
20 A.g.y. s. 255.
21 A.g.y. s. 278.
22 A.g.y. s. 600.
23 A.g.y. s. 255.
24 A.g.y. s. 600
25 A.g.y. s. 256.
26 *The New Yorker*, 10 Temmuz 1971.
27 *The Pentagon Papers*, s. 436.
28 Leslie Gelb'in sözleriyle: Dış politika camiası 'penceresiz bir ev' haline gelmişti. *Life*, a.g.y.
29 *The Pentagon Papers*, s. 438.
30 Stavins, Barnet, Raskin, a.g.y. s. 209.
31 *The Pentagon Papers*, s. 438.
32 Stavis, Barnet, Raskin, a.g.y. s. 24
33 *The Pentagon Papers*, s. 5 ve 11.
34 A.g.y. s. 268.
35 A.g.y. s. 334-335.
36 A.g.y. s. 16.
37 A.g.y. s. 15 (ve devamı).
38 A.g.y. 166.
39 A.g.y. s. 25.
40 Gelb, *Foreign Policy* içinde, a.g.y.; Ellsberg, a.g.y.
41 *The Pentagon Papers*, s. 313.
42 Maurice Laporte, *L'histoire de l'Okhrana*, Paris, 1935, s. 25.
43 *The Pentagon Papers*, s. 6.
44 A.g.y. s. 253-254.
45 Chicago *Sun Times*, aktaran *New York Times*, "The Week in Review", 27 Haziran, 1971.
46 *The Pentagon Papers*, s. 254.
47 *The Pentagon Papers*, s. 98.
48 A.g.y. s. 242.
49 Ellsberg, a.g.y. s. 247.
50 *The Pentagon Papers*, s. 433.
51 *The Pentagon Papers*, s. 240.
52 *The pentagon papers*, s. 407.
53 A.g.y. s. 583.
54 A.g.y. s. 342.
55 A.g.y. 414.
56 A.g.y. s. 584.
57 A.g.y. s. 534-535.
58 A.g.y. s. 153.

59 A.g.y. s. 278.
60 A.g.y. s. 4, 26.
61 *New York Times*, 29 Haziran 1971. Terence Smith, Profesör Whiting'in Senato'nun Dış İlişkiler Komitesi önünde verdiği ifadeyi alıntılıyor, bu alıntının bulunduğu dosya için bkz. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1945*, c. VII: *The Far East, China*, Washington, D.C., 1969, s. 209.
62 Tom Wicker, *New York Times*, 8 Haziran 1971.
63 Barnet; Stavins, Barnet, Raskin içinde, a.g.y. s. 246.
64 *The Pentagon Papers*, s. 2.
65 Ellsberg, a.g.y. s. 219.
66 A.g.y. s. 235.
67 Barnet; Stavins, Barnet, Raskin içinde, a.g.y. s. 248.
68 A.g.y. s. 263.
69 Barnet; Stavins, Barnet, Raskin içinde, a.g.y. s. 209.
70 *The Pentagon Papers*, s. 576.
71 A.g.y. s. 575.
72 A.g.y. 98.
73 Leslie H. Gelb tüm samimiyetiyle şunu iddia ediyor: "Liderlerimizin" zihniyeti, "bizzat kendi kariyerlerinin bir dizi başarılı kumar oyunundan oluşması" üzerinden şekillenmişti, "bir şekilde aynı şeyi Vietnam'da da yapabileceklerini umdular." *Life* a.g.y.
74 Barnet; Stavins, Barnet, Raskin içinde, a.g.y. s. 209.
75 *The Pentagon Papers*, s. 5, 13.
76 A.g.y. s. xviii.
77 A.g.y. s. xx.
78 Barnet; Stavins, Barnet, Raskin içinde, a.g.y. s. 212.
79 *The Pentagon Papers*, s. 241.
80 A.g.y. s. 469.
81 A.g.y. s. 312.
82 A.g.y. s. xviii.
83 A.g.y. s. ix.
84 *Der Spiegel*, Sayı 35, 1971.
85 Eugene Kinkead, "Reporter at Large," *The New Yorker*, 26 Ekim 1957.
86 *The New Yorker*, 4 Eylül 1971.
87 A.g.y.

Yalan ve Tarih

Cathy Caruth

Siyaset alanındaki şiddet sorunsalını, 20. yüzyıl siyaset düşünürü Hannah Arendt'in son çalışmalarında ortaya çıktığını düşündüğüm bir soruya odaklanarak ele almak istiyorum: Arendt'in "Modern yalan" olarak adlandırdığı olgunun çağında tarih nedir? "Hakikat ve Siyaset" [Truth and Politics, 1967] ve "Siyasette Yalan" [Lying in Politics, 1971] makalelerinde Arendt, siyaset ile siyasi olanın temelinde yatan derin bir felsefi ikilem olarak gördüğü şu mesele üzerine kafa yorar: Siyaset ile yalan arasında, siyaset tarihine (ve genel olarak tarihe) bakışımızı ciddi şekilde etkileyen çok sıkı ve kurucu bir ilişki vardır. Siyasi eylemin doğasını yalan söyleme bağlamında değerlendirmekle işe başlayan Arendt, sonuçta tarihin siyaseten inkâr edilme ihtimali üzerinden, bizatihi tarihin doğasını yeniden düşünebilmemize imkân tanır. Arendt, modern zamanların belirli noktalarında, siyasi tarihin, kendi silinişiyle ya da tanıksızlığıyla temelden ilişkili olmasının ne anlama geldiğini sorar. Ardından da, böyle bir tarihin içinden tanıklık etmenin nasıl mümkün olabileceğini sorgular.

Siyaset ve Yalan

"Hakikat ve Siyaset"te tarih sorusu Arendt'in, modern dünyada yalan söylemenin siyaset alanını kuşatan istilacı rolüne duyduğu ilgi bağlamında ortaya çıkar. Arendt'in daha önceki çalışmalarından *İnsanlık Durumu*'nda öne sürdüğü gibi, siyaset alanı insanın, insan olarak eylemeye ve dolayısıyla dünyaya "daha önce olmuş olabilecek hiçbir şeyden beklenemeyecek... yeni bir şey"[1] getirmeye dair en temel kabiliyetini ortaya koyduğu emsalsiz alan olduğu için önemlidir. Arendt, siyasi eylemin bu tanımının özellikle Antik Yunan *polis*'inde ortaya çıktığını söyler; orada kelimelerle edimler şiddetin suskun gücünün yerini almış, insanların birbirleri huzuruna çıkıp hiç beklenmedik ve tahmin edilmez biçimlerde dünyayı yeni baştan yarattığı bir kamusal alan oluşturmuştur. Ancak, siyaset alanı sadece eylemin değil aynı zamanda eylemi hatırlamanın da alanı olarak varlığını korur, diye ekler Arendt, çünkü "söz ve eylem... kendilerine has bir kalıcılık niteliğine sahiptir, zira kendi hatıralarını oluştururlar."[2] Bunu da hatırlamanın koşullarını oluşturan siyasi organları yaratarak yaparlar, "yani, tarihin" koşullarını oluşturmuş olurlar.[3] Dolayısıyla tarih, siyaset dünyasının işleyişi için hayatidir, hem onun hafızası hem de geleceğini üstüne kurduğu zemin olarak.

Ne var ki Arendt'in "Hakikat ve Siyaset"te de açıklayacağı üzere, modern dünyada kamusal alan, "bugün çok büyük ölçekte tanık olduğumuz gibi, olgusal gerçeklerle siyasetin çatışmasını"[4] çarpıcı bir şekil-

de ortaya koyan bir aldatma alanı haline gelmiştir. Arendt bu konuyla ilgili birkaç örnek verir. Sovyetler Birliği'nde Troçki'nin tarih kitaplarından kayboluşu ve Almanlarla Fransızların II. Dünya Savaşı'ndaki eylemlerini temsil etme biçimleri bu örneklerden bazılarıdır. Arendt'e göre siyaset kavramının ilk olarak ortaya çıktığı antik dünyanın aksine, modern dünyada kamusal alan, yalnızca tarihi oluşturan siyasi eylemin ortaya çıktığı yer değil, daha önemlisi o tarihi inkâr eden siyasi yalanın da oluşturulduğu yerdir. Modern dünyada yalanın her yanı kuşatan varlığına odaklanan Arendt, sonunda şu soruyu sorar: Tarihin sürekli ve sistematik olarak inkâr edildiği bir dünyada ne tür bir siyaset yapmak mümkün olabilir?

Arendt'e göre, tarihin inkârı meselesi dünya savaşlarından sonra ortaya çıkmıştır. Bir diğer büyük yazar Sigmund Freud da bu olguyu yıkıcı olaylar karşısında ortaya çıkan, özellikle de I. Dünya Savaşı'nın yıkımları nedeniyle oluşan psikolojik inkâr türleri üzerinden analiz etmiştir.[5] Oysa Arendt makalesinde başka tür bir inkârı, kasıtlı bir siyasi kandırmacayı ele alır; o da savaştan sonra ortaya çıkmıştır, fakat şaşırtıcı bir pişkinlikle, bilinçli olarak doğrudan siyaset alanının içinden türetilmekte ve daha evvel tahrip edilmesi imkânsız sayılan, tarihin en temel gerçeklerine saldırmaktadır.

> Rivayete göre Clemenceau 1920'lerde, ölümünden kısa süre önce Weimar Cumhuriyeti'nin bir temsilcisiyle I. Dünya Savaşı'nın çıkışından duyulan suçluluk üzerine dostane bir konuşma gerçekleştirir. Clemenceau'ya "gelecekteki tarihçiler bu can sıkıcı,

> ihtilaflı konu hakkında sizce ne düşünecekler?" diye sorulur. Clemenceau "Onu bilemem," der. "Bildiğim bir şey varsa, o da Belçika'nın Almanya'yı istila ettiğini söylemeyecekleridir." Burada, en aşırı uçtaki ve en entelektüel tarihselcilik yanlılarının bile varlığından şüpheye düşmeyeceği çok temel bir bilgiden söz ediyoruz.[6]

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışının sorumluluğu – iki dünya savaşı arasında, siyasi açıdan hayati önemde bir konu– olgusal bir gerçektir ve daha evvelki dönemlerde, çekişmelerle dolu siyaset dünyasında bile çürütülmesi imkânsız bir gerçek olarak görülmüştür. Fakat, takip eden dönemde oluşan siyaset dünyasında, bu çok önemli ve herkes tarafından bilinen gerçek bile tartışmalı hale gelmiştir.

> 4 Ağustos 1914'de Alman birliklerinin Belçika sınırını geçtiği gerçeğini kayıtlardan çıkarmak için tarihçilerin kaprislerinden fazlasına ihtiyaç duyulacağı bir gerçektir, medeni dünyanın tamamına hükmeden bir güç tekeli olmadıkça bu gerçekleştirilemez. Fakat gücün bu kadar tekelleşmesi hayal bile edilemez diyebilmekten çok uzağız, üstelik olgusal gerçekler konusunda son sözü söyleme hakkı –ulusal veya toplumsal– güç odaklarına bırakılırsa, bu gerçeklerin kaderinin ne olacağını kolaylıkla tahmin edebiliriz.[7]

Arendt, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan totaliter devletlerden bahsederken, olgular üzerinde fikir birliği sağlanabilen dünyanın, geri dönüşü olmayan bir şekilde değişme tehlikesinde olduğuna değinir. Üstelik gelişmekte olan bu yeni gerçeklikte, sadece bireysel olguların değil, bütün olarak "olgu-

sal hakikatin" de tehlikede olduğunu söyler. Modern zamanlarda siyaset dünyasını bekleyen tehlike, olgusal dünyanın kaybıdır; ki paradoksal bir şekilde bu kayıp, normalde tarihsel belleği yaratan ve ona tabi olan siyasi alanın tam da merkezinde oluşur.

Arendt'in ilgisini çeken şey, yalanın dışarıdan değil, siyasi eylem alanının içinden gelmesidir; üstelik eylem ile yalan arasındaki temel bir benzerlik dolayısıyla yalanın aslında siyasi eylem alanına bağlı oluşudur. Siyaset alanında gerçekler savunmasızdır, der Arendt, çünkü aslında gerçekleri söylemek yalan söylemekten çok daha az politiktir:

> Olgusal hakikatin alamet-i farikası, kendi zıddının hata ya da ilüzyon değil...kasıtlı sahtekârlık ya da yalan olmasıdır. Elbette hata yapmak mümkündür.... Fakat esas mesele olguların bir alternatifinin olmasıdır ve bu alternatif, yani kasıtlı sahtekârlık, doğru veya yanlış, bir şeyin ne olduğu ya da nasıl göründüğünü anlatmaktan başka bir amaç taşımayan cümlelerle aynı türden değildir. "Almanya, Belçika'yı 1914 yılının Ağustos ayında istila etti" gibi olgusal bir cümle, ancak yorumlanabilir bir bağlama oturtulursa siyasi anlamlar kazanır. Fakat, tarihi yeniden yazma sanatıyla henüz tanışmamış olan Clemenceau'nun absürt bulduğu, bunun aksi cümle, herhangi bir bağlama ihtiyaç duymaksızın siyasi bir önem taşır. O, açıkça kayıtları değiştirmeye yönelik bir girişimdir ve bu haliyle bir *eylemdir*.[8]

Eğer yalan, tarih "kayıtlarını değiştiriyorsa", Arendt'e göre bunu hakikati yadsıyan bir yanlışlık olarak yapmaz (yanlışlık ortada bir yalan olmadan, tamamen hatadan da kaynaklanabilir), daha ziyade,

aynı siyasi eylem gibi dünyada bir değişiklik yaratma amacı güden kasıtlı bir söz edimi olarak yapar. Dolayısıyla yalancı, siyaset dünyasında hükmünü sürer, çünkü tıpkı eyleyen kişi, yani aktör gibi o da özgürlüğünü kullanmaktadır:

> Yalancı kişi eylem insanıyken, gerçekleri söyleyen kişi... kesinlikle [eylem insanı] değildir... Yalancının, siyaset sahnesinde belirmek için kendisine yer açmaya ihtiyacı yoktur; çünkü büyük bir avantajı vardır, o zaten her zaman sahnenin tam ortasındadır. Aktörlük onun mizacında vardır. Olmayan şeyler söyler çünkü şeylerin olduklarından farklı olmasını ister; yani dünyayı değiştirmek ister. Eyleme kabiliyetimizin dünyayı değiştirmeye yönelik yadsınamaz eğiliminden faydalanır. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağarken "güneş parlıyor" *diyebilmemizi* sağlayan o gizemli becerimizden yararlanır ... Bir başka deyişle, insanın özgür olduğunu teyit eden, ispatlanması mümkün birkaç bariz veriden biri de yalan söyleyebilme yeteneğimizdir – ama gerçeği söyleyebilme yeteneğimiz her zaman aynı işi görmez. Yaşadığımız koşulları herhangi bir şekilde değiştirebilmemiz, bu koşullardan görece özgür olmamızdan kaynaklanır. Yalancılıkla suistimal edilen ve yoldan çıkarılan da işte bu özgürlüğümüzdür.[9]

Tıpkı siyasi aktör gibi, siyasi yalancı da dünyayı değiştirmek ve şeylerin verili halinden kurtulmak ister. Dünyayı inkâr edişi aynı zamanda bir tür eylem de olduğundan, yalan söyleme eylemi başlı başına bir özgürlük gösterisidir. Öyleyse siyaset alanında yalan, sadece geçmişe ait tarihsel eylemlerin inkârı değil, aynı zamanda bir tür *başlangıç eylemidir ve* hem si-

yasal hem de tarihsel anlamda kendine ait bir gelişim gösterme potansiyeline sahiptir.[10]

Arendt işte bu bağımsız tarihsel gelişimi, yalanın tehlikeli tarafı olarak tarif eder. Yalanın siyasetteki geleneksel rolünü bırakarak, yani hakiki siyasi eylemi etkilemek için kullanılan araçlardan biri olmaktan çıkarak bunun yerine bütün eylemin (ve eylemin tarihinin) yerini alan tamamen bağımsız ve yutucu bir aktivite haline gelişini anlatır. Dolayısıyla Arendt, başlangıçta yalanın siyasetin çıkarlarına hizmet ettiğini söyler: yalan, bireyler tarafından, bireylere karşı kullanılır. Geleneksel olarak yalan belli olguları hedef alır ve belirli siyasi çıkarların hizmetinde çalışır. Bu anlamda yalan, siyaset tarihi bünyesinde faaliyet gösterir ve belirli siyasi amaçlara hizmet eder. Fakat zaman içinde köklü bir değişiklik meydana gelir. Yalan artık herkesin bildiği olguları hedef almaktadır; yalnızca bazı bireyleri değil, toplumdaki herkesi kandırır (yalancılar dahil) ve sadece bazı olguları değil, bizatihi olgusal gerçeklik çerçevesinin bütününü hedef alır. Bir başka deyişle yalan, hizmet eden konumundan kurtulur ve dünyadaki tek eylemin yalan üretimi olduğu mutlak bir çerçeve haline gelir.[11] Bu anlamda, Arendt, siyaset tarihinde, yalan ile siyaset arasındaki ilişkide bir tersine dönme olduğu fikrini öne sürer: geleneksel yalan, siyasetin tanımladığı eylem alanında faaliyet gösterirken –dolayısıyla siyaseti bir özgürlük olarak doğrulayıp siyaset tarihini ilerletmeye hizmet ederken– şimdi siyaset, modern yalanın bünyesinde faaliyet gösterir (ve ona hizmet

eder). Bu noktada artık yalan, bireylerin geleneksel yalan söyleme eylemleriyle sınırlı değildir, aksine yalan bireysel maksadı devralıp onu da aşarak, artık safi siyasi çıkarlara hizmet etmekle kalmayan bir siyasi süreci harekete geçirir.

Dolayısıyla yalanın tehlikeli yanı tarihi gizlemesi değil, kendi eylemini (ve tarihini) hakiki siyasi başlangıçların yerine geçirmesidir. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları* adlı kitabında totaliterlikte, "tarihin toptan yeniden yazımı" girişiminin yalnızca geçmiş tarihi inkâr etmekle kalmadığını, "tamamen uydurma bir dünya"nın üretimini de başlattığını söyler.[12] Bu uydurma dünya, hem uydurulan yalanların zorla gerçeklerin yerine koyulmasıyla, hem de "organize" propaganda ve korku saçma yoluyla insanların eyleme geçme kabiliyetlerinin tasfiye edilmesi, böylelikle tamamen öngörülebilir ve mekanik bir şekilde hareket eden kuklalarla dolu bir dünya yaratılmasıyla oluşturulur. Dolayısıyla yalan söyleme eylemi, geleneksel kandırmacada olduğu gibi sadece gerçekliğin üstünün örtülmesinden ibaret değildir; kapsayıcı bir yalanın tümden gerçekliğin yerine konmasıdır:

> Tüm bu yalanlar, yazarları bilse de bilmese de içlerinde bir şiddet unsuru barındırır: organize yalan, her zaman, çürütmeye karar verdiği şeyi yok etme eğilimi gösterir, buna rağmen sadece totaliter hükümetler cinayet işlemenin birinci adımı olarak yalan söylemeyi bilinçli bir şekilde benimsemiştir... Bir başka deyişle, geleneksel yalanla modern yalan arasındaki fark, çoğu zaman saklama ile yok etme arasındaki ayrıma varır.[13]

Modern yalanın şiddeti, inkâr ettiği gerçekliğin mutlak yitimine dayanır. Fakat şunu da söyleyebiliriz; bu süreçte yalanın şiddeti, olgusal gerçekleri yok etme eylemini başlangıç eyleminin yerine geçirmesi ve başlangıçların oluşturacağı tarihin yerine başlangıçların tümden silinişinin tarihini koymasına dayanır.

Bu nedenle, Arendt'in tanımıyla yalanın tarihsel yeniliği –yani hakiki bir tarih olarak gelişim göstermesi– siyasi eylem sürecinin, bu yer değiştirme eylemine dönüşmesine dayanır. Peki, bu türden bir gaspa yol açan tarihi dönüm noktasını nasıl anlamaktayız? Arendt, I. Dünya Savaşı'nın çıkışına tekrar tekrar atıfta bulunarak, bu yer değişiminin, savaşın kitlesel yıkıcılığının inkâr edilmesiyle ortaya çıkmış olabileceğini ima eder. Arendt'in başka bir noktada tartışacağı üzere bu yıkım, yeni bir teknolojik şiddet dünyasını ortaya çıkarmıştır. Savaşın çıkışına dair sorumluluğun reddedilmesi, (Arendt'in verdiği örneklerde sık sık atıfta bulunduğu bir mesele), gerçekte bu modern dünyayı ortaya çıkaran ilk yalan olmuş olabilir. Öyleyse yalanın tarihsel gelişimini anlamak için, savaşın şiddeti ile savaşın inkâr edilişinin yarattığı şiddetin nasıl iç içe geçtiğini anlamamız gerekir. Benim Arendt yorumuma göre, yalanın dünyasında tarih sorusu, sonuç olarak şu soruya dönüşür: Savaşın tarihsel şiddetinin, yalanın şiddetinin tarihine dönüşmesi ne anlama gelmektedir?

Yalan ve Savaş

Bana göre bu soru, Arendt'in Vietnam Savaşı analizinin temelini oluşturur. "Siyasette Yalan", Daniel Ellsberg'in sızdırdığı Pentagon Belgeleri'ne bir cevaptır. Savaş sırasındaki karar alma süreçlerinin Pentagon Belgeleri adı verilen "çok gizli" tarihi, çatışmanın en yoğun olduğu 1971 senesinde *The New York Times*'a sızdırılınca, savaşta yalanların sistematik ve yaygın olarak her kademede kullanıldığı ortaya çıkmış ve bu durum kamusal alanda şok dalgaları yaratmıştır. Arendt'in öne sürdüğü üzere bu yalana, başka kandırmacaların yanı sıra "'arama ve imha' harekâtlarının düzmece ceset sayıları, hava kuvvetlerinin gerçekleri çarpıtan hasar tespit raporları, kendi yazdıkları raporlar üzerinden performanslarının değerlendirileceğini bilen astların savaş alanından Washington'a ilettiği 'ilerleme' raporları"[14] da dahildir. Arendt'e göre olayın merkezinde –hata veya yanılsamanın aksine– kandırmanın yatması, Pentagon Belgeleri'nden çıkan en önemli dersi oluşturur: Kandırma, savaşın gelişimini şekillendiren karar alma sürecinin sadece ikincil bir etkeni değil, aynı zamanda en temel etkenidir de:

> Pentagon Belgeleri... farklı okurlara farklı hikâyeler anlatıyor, farklı dersler veriyor... Fakat çoğu okur, bu belgelerin gündeme getirdiği en temel meselenin "kandırma" olduğu konusunda artık hemfikir ... güven eksikliğinin oluşturduğu o meşhur gedik bir anda dipsiz bir kuyuya dönüştü. Hem başkalarını hem de

> kendini kandırmaya yönelik her türlü yalan beyanı barındıran bu bataklık, ilgilenen her okuru içine çekecek güçte. Bu bataklığı inceleyenler, üzülerek de olsa, bunun ABD'nin yaklaşık on yıllık iç ve dış siyasetinin altyapısını oluşturduğunu fark etmeli.[15]

"Kandırma", savaşta ortaya çıktığı biçimiyle, hem geniş çaplı siyasi ve askeri bir sürecin ikincil bir meselesi olarak –yani savaşın kamusal versiyonu ile siyasi gerçekleri arasında oluşan bir "gedik" olarak– hem de bizatihi siyaset yapma sürecinin altyapısında oluşan "dipsiz bir kuyu" olarak kendini göstermekte. Arendt savaşı bir bataklık olarak tarif eden mevcut popüler tanımdan yola çıkarak, onu yalan ifadelerden oluşan bir "bataklığa benzetiyor. Böylelikle fiili askeri müdahale sürecini eylemin merkezi olmaktan çıkarıyor (popüler bataklık tanımı bu süreci adım adım ilerleyen, iyi niyetli ama kötü yönlendirilmiş bir çatışmaya girme süreci olarak tarif ediyor); bunun yerine bizatihi yalan söyleme sürecini eylemin merkezine oturtuyor, böylelikle yalan, siyasetin yerini gasp edip savaşa ilişkin karar alma sürecini belirleyen temel eylem haline geliyor.

Yani savaştaki kandırma süreci, Arendt'in analiz ettiği şekliyle, *modern* yalanın totaliter olmayan yeni bir versiyonu olarak anlaşılabilir. Arendt'in spesifik olarak "imaj-yaratma"[16] adını verdiği yalanın bu "daha yeni versiyonu", iki farklı ama birbiriyle ilişkili imajı içerir: olguları çarpıtan ya da değiştiren imajlar (ana akım medya tarafından yayılan, savaşı tasvir eden imajlar) ve bizatihi savaşma kararlarını

yönlendiren imajlar. İmaj-yaratmanın her iki versiyonu da yeni bir olgunun parçasıdır ve Arendt burada oldukça ileri görüşlü bir şekilde kitlesel medyanın hakimiyetine girmiş bir dünyaya gönderme yapmaktadır. Her iki imaj-yaratma biçimi de yeni olduğu halde, bana göre imajı bir modern yalan biçimi haline getiren temel unsur, savaşın satışına yönelik imaj-yaratma işleminin, karar alma sürecini yöneten imaj-yaratma işlemine dönüştürülme şeklidir. Diğer bir deyişle, savaşın *bir olgu olarak saklanması*na ek olarak aynı zamanda *bir tarih olarak yaratılması*, iki imaj-yaratma türü *arasında* gerçekleşen bu dönüştürücü süreçte meydana gelmiştir.

İmajlar arasındaki bu dinamik ilişkiyi, Arendt'in iki tür imaj yaratma eylemiyle –yani halkla ilişkiler uzmanları"nın ve "sorun-çözücüler"in imaj yaratma eylemleriyle– ilgili ilk tanımlamasına bakarak kavrayabiliriz. Arendt bize bir tarafta, "Madison Avenue'nun yaratıcılığından feyz alan" ve siyasetin bir yarısının "imaj-yaratma" diğer yarısının da insanların bu imajlara inanmasını sağlama sanatı olduğuna inanan "halkla ilişkiler uzmanları"nın bulunduğunu söyler.[17] Yani imaj-yaratıcılar imajları aslında *savaşı satmak* için *yaratmaktadır*. Diğer tarafta ise sorun-çözücüler, yani "oyun teorileri ve sistem analizleri" aracılığıyla senaryo hesaplamaları yaparak dış siyaset "sorunları"nı çözmek için Washington'a getirilmiş entelektüeller ve oyun teorisyenleri bulunmaktadır.[18] "Sıradan imaj-yaratıcıları"ndan farklı olarak sorun-çözücüler hayli dikkat çekicidir çün-

kü "ülkeleri için değil ülkelerinin 'imajı' için" yalan söylemektedirler; "ülkenin kurtuluşu için yalan söylemedikleri de kesindir zira ülkenin varlığı hiçbir zaman tehdit altında olmamıştır."[19] Başka bir deyişle, sorun çözücüler bir imaja *hizmet* etmek için yalan söylemektedir. Arendt'in imaj-yaratmanın yapısını savaşın tam merkezinde tanımlaması, benim yorumladığım şekliyle, bir tersine dönme etrafında işler; bu işleyiş geleneksel yalandan modern yalana geçişi sağlayan terse dönmeyi, biraz daha farklı da olsa tekrar eder: halkla ilişkiler uzmanları *savaşı satmak için imajlar yaratıyorsa* sorun çözücüler de *bir imajın devamlılığını sağlamak için savaş çıkarmaktadır*. Yani Arendt, savaşın, bizatihi savaş imajının üretilmesi için yaratılıp sürdürüldüğünü ima eder.

Arendt'in, savaşın ilerleyişini, değişen savaş hedefleri üzerinden analiz edişi, aslında savaşın satışını sağlayan imajların karar alma süreçlerini nasıl ele geçirdiği konusunu ele alışı olarak anlaşılabilir. Arendt'in kaydettiği üzere, "Bu feci teşebbüste kararların hemen hemen hepsi, muhtemelen uygulanamayacakları bilindiği halde alınmıştı,"[20] bu nedenle hedeflerin sürekli değiştirilmesi gerekiyordu. Bu değişiklikler başlangıçta savaşın halka aktarılışına yöneliktir. Örneğin savaşın amacı esasen "Güney Vietnam halkının kendi geleceğini tayin etme hakkına kavuşmasını sağlamak" olarak tarif edilir, ne var ki buna ek olarak "komünist komploya karşı... ülkenin verdiği mücadeleye destek olmak"[21] hedefi de sunulur. Fakat savaş daha kötüye gitmeye başlayınca

imaj-yaratma sadece halkın desteğini almayı hedeflemekle kalmaz, aynı zamanda bizatihi savaş mefhumunun tanımına dahil edilir ve savaşın kendisi bir imaj-yaratma süreci olarak tanımlanmaya başlanır:

> 1965'ten itibaren kesin bir zafer kazanma mefhumu geri plana itildi ve hedef, "düşmanı, savaşı kazanamayacağına ikna etmek" olarak değiştirildi. Düşman ikna olmadığı için, bir sonraki hedef ortaya çıktı: "küçük düşürücü bir yenilgiden sakınmak" – sanki savaşta yenilginin en önemli yönü küçük düşmekmiş gibi. Pentagon belgeleri muazzam bir yenilgi korkusunu aktarıyor fakat bu korku ülkenin refahı ile değil, ABD'nin ve Başkanının *itibarı* ile ilgili bir korku.[22]

Savaş zorlaştıkça –ve hedefler gerçeklikten uzaklaştıkça– gerçek bir savaşı kazanmaya yönelik karar-alma süreci yerine, sonunda tüm süreci yönetir hale gelecek bir "her şeye kadirlik imajı" yaratılır:

> "Dünyayı ikna etmek", "ABD'nin sözlerini tutmaya, sert olmaya, risk almaya, kana bulanmaya ve düşmanın canını yakmaya istekli 'iyi bir doktor' olduğunu göstermek"... her şeye kadirlik imajını bozmamak, "dünya çapındaki liderlik pozisyonumuzu" korumak... kısacası, "dünyanın en büyük gücü gibi *davranmak*", bunu da sırf dünyayı bu "yalın gerçeğe" ikna etmek için yapmak... Johnson hükümetinin başa geçmesiyle birlikte bütün diğer hedefleri ve teorileri arka plana iten tek kalıcı hedef buydu.[23]

Karar alma sürecinin arkasında, beklenileceği üzere, gelişmelere ayak uydurma gayreti değil, "her şeye kadirlik imajı"nı üretme ve bu imaja bağlı kalma

gayreti yatar; çelişkili bir biçimde gerçek güç kaybedildikçe imajın hükmü artar.

Her şeye kadirlik imajının kendisinin de, daha fazla güç kullanabilmek adına yaratılan geleneksel yalanın bir başka türü olarak iş görebileceği düşünülebilir. Bu açıdan bakılınca imaj, nihayetinde askeri ve siyasi sürecin bir parçası olarak kalacak, geleneksel bir siyasi araç işlevi görecektir. Fakat Arendt, her şeye kadirlik imajının yaratılmasının, aslında gücü baltaladığını ve kendisini onun yerine koyduğunu iddia eder:

> Nihai hedef ne iktidar ne de kârdı. Hatta tekil, somut çıkarlar elde etmek için dünyayı etki altına almak ve bunun için gereken prestiji, "dünyanın en büyük gücü" imajı çizerek yaratıp kasıtlı olarak kullanmak da değildi. Hedef artık imajın ta kendisiydi, tiyatrodan ödünç alınma "senaryolar" ve "izleyici kitleleri" mefhumlarıyla, sorun-çözücülerin kullandığı dil de bunu ifşa ediyordu... Küresel bir politika olarak imaj-yaratma –dünya hakimiyeti değil, "insanların zihnini kazanma" mücadelesinde zafer– gerçekten de tarihe geçmiş insan aptallıkları kervanında yeni bir şey.[24]

"Her şeye kadirlik imajı"nın aslında gerçek güçle ya da bu imajın hizmet edebileceği herhangi bir çıkarla ilişkisi yoktur. Daha ziyade bu imaj *bizatihi* prensibin kendisi haline gelir ve tüm diğer gerçeklikleri kendi hizmetine sokar. Çelişkili biçimde onu "yeni" kılan şey de budur (ki yenilik, tüm hakiki siyasi edimlerin alamet-i farikasıdır): siyasi karar-alma artık hakiki bir eylem işlevi görmez, daha ziyade, imajın kendi gücü dışındaki tüm güçleri sürecin dışında bırakan bir imaj yaratma eylemi işlevini görür.

Dolayısıyla, bu savaşta "her şeye kadirlik imajı" daha fazla güç kullanmak için yaratılmamıştır – daha fazla güç kullanabilmek için imaj yaratmak, Arendt'in deyişiyle, "gerçekte olanları telafi etmek için gösteri yapmaya her an hazır üçüncü sınıf bir ulus"un yapabileceği bir şeydir. Aksine, imaj burada, aslında gerçek dünyada etki yaratma becerisini fiilen baltaladığı halde işler. "Küresel bir politika olasılığının ne kadar güçlü olduğunu" fakat "imaj-yaratma ve insanların zihnini kazanma uğruna bu imkânın nasıl kenara itildiğini"[25] göstermeyi hedefleyen Arendt, Pentagon Belgeleri'nde gün ışığına çıkan iki olayı not eder. Birincisi Ho Chi Minh'in 1945 ve 1946'da ABD'den yardım istemek üzere yazdığı mektupları, ikincisi ise Chou En Lai'nin 1945'de Başkan Roosevelt'le, Çin'le ilişki geliştirmesi ve böylece Çin'in "Sovyetler Birliği'ne tamamen bağımlı hale gelmekten" kurtulması için temasa geçişini içerir. İki teklif de görmezden gelinir çünkü, Arendt'in Çin meselesiyle ilgili bir meslektaşından aktardığı gibi, bütün bunlar "Moskova'dan yönetilen yekpare komünizm imajına ters düşmekteydi."[26] Muhtemelen bu imaj [yekpare komünizm], yekpare bir karşıt gücü yenilgiye uğratabilecek her şeye kadir ABD imajının sürdürülebilmesi için gereklidir. Dolayısıyla, her şeye kadirlik imajının yaratılması, gerçek gücün ortadan kaldırılmasını içerir.

İmajın sürdürülmesi de, Arendt'in "gerçeklikten koparma" süreci olarak adlandırdığı sürece bu anlamda bağlıdır. Savaşın temelinde yatan bu gerçeklikten koparma süreci, karar alma sürecinin aynı

anda hem gerçeklik zeminini yitirmesine hem de bu zemini yitirişini gözlemlemekten aciz hale gelmesine neden olur. Arendt'e göre, kökeni ve tarihi itibariyle Vietnam Savaşı, tümüyle "gerçeklikten koparılmış bir dünya"nın[27] oluşumuna hizmet etmiş bir savaştır.

İmajın Tarihi

Tümüyle gerçeklikten koparılmış bir dünyaya doğru ilerlerken nasıl bir tarih (ve nasıl bir tanıklık) mümkün olabilir? Arendt'in tasvir ettiği şekilde, imajın karar alma sürecinde kullanılan bir araç olmaktan çıkıp sürecin çerçevesine dönüşmesi, düşünmeyi (ve hakiki tarihsel eylemi) giderek imkânsız kılan, makine benzeri bir mekanizmayı içeriyor gibidir. Esasen Arendt, imaj-yaratma faaliyetinin her iki boyutunun da çoktan gerçeklikten tamamen koptuğu bir süreci tanımlar. Arendt'e göre imaj yaratıcıları için savaşı satma çabası, satış sürecinin savaşın yerini aldığı bir mücadeleye dönüşür: halkla ilişkiler uzmanları imaj-yaratma sürecini "insanların zihinlerini kazanma mücadelesi"[28] olarak tanımlayarak esasen, savaşa ait olan özellikleri imaj yaratmanın üstlenmesine müsaade eder. Savaşın reklamını yapmak en önemli eylem alanı haline gelince, halkla ilişkiler uzmanları açısından savaş da imajın içerisinde yok olur.

Öte yandan, sorun-çözücüler (yani imaj uğruna yalan söyleyenler) için, "gerçekliğin görmezden gelinmesi, bizatihi politikaların ve hedeflerin içkin

özelliği"[29] olduğundan imaj-yaratma, kandırmanın ve kendini kandırmanın alanından tümden çıkmıştır. Bu politika yapıcılar için *savaşın kendisi, imaj-yaratmanın özelliklerini üstlenmiştir*. Bu yarı-mekanik işleyişle dünya da savaş da, bu dünyayı her türlü hakiki politik anlamdan arındırmakta olan imajı ayakta tutmaya çalışır hale gelir ve sonunda sadece imajın acımasız işleyişini sürdürmeye hizmet eder. "İnsan bazen, Güney Doğu Asya'da "karar mercileri"nin değil de bilgisayarların kol gezdiği izlenimine kapılıyor" der Arendt.[30] Bu süreçte, savaşın şiddetli tarihi, imajın şiddetli tarihsel gelişiminin hizmetine girer.[31]

İşte bu kendini-silen imajın gelişim hareketi, savaşı modern yalanın daha geniş bağlamı içinde bir olay -yeni bir olay- haline getiren şeydir. Arendt'in gösterdiği gibi, yalanın, imaj-yaratma olarak ortaya çıkan bu yeni yönünü, tarihte daha önceden gerçekleşen bir olaya dayandırmak mümkündür. Arendt, sorun-çözücülerin öncüllerinin, bir zamanlar komünist olan ve "tarihin gidişatını açıklayabilmek ve güvenle kehanetlerde bulunabilmek için yeni bir ideoloji"ye[32] ihtiyaç duyan Soğuk Savaş ideologları olduğunu söyler. Bu süreçte "olguları bütünüyle göz ardı etme" tavrı genç kuşağın (yani sorun-çözücülerin) "gerçekliğin etkisini insanlara yansıtmamak"ta usta "teoriler" geliştirmesine sebep olmuştur.[33] Ve bu tarih -yani *gerçeklerin* değil *gerçeklikten koparma*nın tarihi- tarihte olduğu kadar modern yalanın tarihinde de önemli bir yeri olan şu olayın meydana gelmesiyle başlar:

> Bugün bazı tarihçiler Truman'ın, Hiroşima'yı Rusları korkutup Doğu Avrupa'dan uzaklaştırmak için bombaladığını iddia ediyor (sonucun ne olduğunu biliyoruz). Eğer bu doğruysa, ki olabilir, İkinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran bu vahim savaş suçunda, önceden hesap edilmiş gizli bir amaç uğruna bir eylemin gerçek sonuçlarını göz ardı etme tutumunun ilk izlerini sürmüş oluruz.[34]

Gerçeklikten koparışın "ilk başlangıcında" – Arendt, Vietnam Savaşı'nın karar alma sürecini gasp eden imaj-yaratma ediminin başlangıcını ima eder– tek bir başlatma eylemi vardır, atom bombasını atma kararı. Eğer bu karar, Arendt'in savaşta analiz ettiği türden bir imaj yaratma biçimine ait modern yalanın yeni bir tarzının başlangıcıysa, o zaman bu karar "eylemi" (ve yol açtığı vahşet) bir "başlangıç" olarak kendi yarattığı imajın hizmetine girer. Bombanın atılması (Arendt'in analiz mantığına göre), tarihsel bir olay olarak modern yalanın içinde gelişeceği çerçeveyi sağlamaktan ziyade, siyasi ve tarihi olayların çerçevesini, yalanın kendi kendini-üretme çerçevesine dönüştürür.

Arendt'in analizinden anladığımı açmam gerekirse bomba, gerçekten güç kullanmaktan ziyade güç imajı yaratmak için atılmış, imaj esas eylemin yerini almıştır. Bomba sadece nükleer devrin "başlangıcı" değil, aynı zamanda belli bir imaj-yaratma tarzının da başlangıcıdır. Tam da bu süreç içinde kendi kendini silen bir başlangıç... Bu durum bomba va-

kasında özellikle çarpıcıdır zira bomba gerçek teknolojik gücüyle, imaj olarak temsil edeceği sınırsız gücü kusursuz bir şekilde cisimleştirir. Fakat bombanın bu yıkıcı teknolojik gücü (ve siyasi potansiyeli), anında imaj yaratma edimine aktarılır. İmaj yaratıma edimi, bombanın güncel olgusal gerçekliğini (yarattığı yıkımın gerçekliği de buna dahildir), geleceğe ilişkin bir her-şeye-kadirlik imajının hizmetine sokar; bu her şeye kadirlik imajı da en nihayetinde bir olgu olarak kendi kendini yok etme gücünden başka bir şeyle ilişkili değildir. Bomba zafer kazanmayı sağlayacak bir güç kullanımı için değil, sadece geleceğe ilişkin bir "her şeye kadirlik imajı yaratma" arayışıyla atılmıştır.[35]

Bunun yanında kendi "imajı" aynı zamanda gerçek bir görüntüdür çünkü bomba, hem teknolojik işlevi açısından kör edici bir ışığın üretilmesiyle ilişkilendirilir (genellikle güneşe benzetilir), hem de "her şeye kadirlik imajını" temsil eden "mantar bulut"* görüntüsüyle patlayıcı gücünü görünür kılar. Dolayısıyla bomba, kendi imajını -tıpkı modern yalan gibi- aynı anda hem görünür hem de görünmez bir şey olarak kurar. Diyebiliriz ki -gerçek bir eylem biçimi olan ya da en azından öyle başlayan- bomba atma kararı, bombanın gerçek düşüşü sırasında oluşan görüntünün gücüyle gizlenir, yani silinir. Bombanın düşüşüne bir tür kaçınılmazlık havası veren bu "mantar bulut" görüntüsü, gelecekteki savaşların da karar alma eylemleri değil, kaçınılmaz olaylar olarak görünmesini sağlamak için kullanılır. Bombanın atılmasıyla ilgili karar alma

* Atom bombalarının oluşturduğu, mantara benzer toz bulutu. (e.n.)

eyleminin (hakiki bir kararı ortaya çıkaran sürecin) silinişi -yani kararın imaj tarafından silinme biçimi- yeni bir olgu türünün yaratılması olarak değerlendirilebilir; üretimi esnasında kendi kendini silen ve böyle yaparak kör edici bir geleceğe yol alan bir olgu türünün. Böylece bombayı atma "kararı"nın oluşturduğu başlangıç -dolayısıyla da gelecek- "imajın" geleceği haline gelir. Teknolojik imaj-yaratma gücü tarafından belirlenen bu tarih de geleceği, hem geçmiş hem de gelecek tarihi yok eden bir patlama olarak belirler.[36]

İkinci Dünya Savaşı'nın sonu, netice itibariyle imajın başlangıcı olmuştur; belki de bu durum, Arendt'in *Totalitarizmin Kaynakları*'nın sonunda "tarihteki her son, mutlaka yeni bir başlangıç içerir"[37] iddiasıyla özetlediği tarihsel sürecin karanlık (ya da kör edecek kadar aydınlık) bir suretidir. Yeni biçimiyle yalanın tarihi, yani imajın tarihi, kendi silinişi tarafından oluşturulmuş bir tarih olacaktır. Onun şiddetini de aynı şekilde anlamamız gerekir: sadece bomba sayesinde yaratılabilen fiili yıkım değil, aynı zamanda yıkım ve şiddeti -bizatihi kendi görüntülerinde- bilgisine ulaşılamayan şeylere dönüştürme aracı olarak da anlamak gerekir. Bu aslında olgunun mutlak yıkımıdır; Arendt "Siyasette Yalan"ın ilk bölümünde bu yıkımdan, her şeye kadirliğin başka bir şekli olarak bahseder: Topyekûn yalan "sadece radikal bir tahribat ile mümkün olur... istenenin gerçekleştirilebilmesi için neredeyse her şeye kadir bir güce sahip olunması gerekir... bütün çağdaşları öldürmek

ve dünyanın tüm ülkelerindeki arşiv ve kütüphaneler üzerinde hakimiyet kurmak gerekir."[38]

Patlayıcı Tarihler

İmaj bombanın atılmasıyla ortaya çıkmış da olsa, Arendt'in, kendi yazılarında başka bir patlamanın daha izlerine tanıklık ettiğini görebiliriz. Üstelik bu patlama, örnek teşkil eden bir olguyla ilişkilendirilmiştir. Başta yer verdiğimiz "Hakikat ve Siyaset" alıntısında bahsi geçen bu olgu, yani "4 Ağustos 1914 gecesi, Alman birliklerinin Belçika sınırını geçmesi" olgusu, aynı zamanda bir savaşın başlangıcını da işaret eder ve olguların hem zorlamacı hem de kırılgan niteliğinin ifadesi olarak "Hakikat ve Siyaset"te dört kez tekrarlanır. *Totalitarizmin Kaynakları*'nda ise, bu olgunun daha karmaşık bir yapısı vardır çünkü totalitarizm öncesi dünyadan totaliter dünyaya geçişi simgeler ve Arendt, bu iki dünya arasındaki geçişi merkeze alan ünlü bölümün ("Ulus Devletin Çöküşü ve İnsan Haklarının Sonu") girişini şu şekilde yapar:

> 4 Ağustos 1914 tarihinde Avrupa'da gerçekten neler olduğunu betimlemek bugün bile neredeyse olanaksız bir iştir. Birinci Dünya Savaşı'nın öncesi ve sonrası, eski bir dönemin sona erip yeni bir dönemin başlaması gibi değil, bir patlamanın öncesi ve sonrası gibi birbirinden ayrılır. Ne ki, bütün diğerleri gibi bu teşbih de eksiktir, çünkü bu felaketin ardından çöken kederli sessizlik asla gelip geçmedi. Öyle görünüyor ki ilk patlama, o zamandan sonra hiçbir zaman kurtulamadığımız, durdurmaya

> kimsenin gücünün yetmediği zincirleme bir tepkime başlatmıştı.... Her olayda, son yargının (ne Tanrının ne de şeytanın hükmettiği, daha çok kefaretinin ödenmesi olanaksız aptalca bir kaderin ifadesi gibi görünen bir yargının) kesinliği vardı.[39]

Bir "olgu" olduğu kadar bir tarih de olan 4 Ağustos 1914, özel bir olaya dayanır. Bu olay, siyaset tarihinde radikal bir değişikliğe yol açan bir geçiş olayıdır. Devrim-sonrası dünyadan, Avrupa siyasetinin büyük ölçüde totaliter hareketlerin etkisi altına girdiği dünyaya geçişi yaratmıştır. Bu şekliyle tarihte yeni bir şeyin habercisidir; fakat Arendt'in belirttiği üzere bu yenilik bir başlangıcın değil, zamanda bir yarılma meydana getirerek geleceği kurmaktan ziyade yıkan bir "patlama"nın yeniliğidir. Gerçekten de patlamanın (bir zincirleme reaksiyonla bağlantılı) atomik doğası I. Dünya Savaşı'nın başlangıcını simgeleyen bu tarihsel olayla, II. Dünya Savaşı'nın bitişini simgeleyen patlama olayının arasında mecazi bir bağ olduğunu göstermektedir. Bu patlamalar zincirinde başlangıçlar ve sonlar aynı ölçüde yıkıcıdır ve görünüşe göre yalnızca önceki tarihlerin tekrar tekrar silinişinden oluşan bir tarih üretirler.

4 Ağustos 1914 patlaması, aslında geleneksel yalanın dünyasından modern yalanın dünyasına geçişi simgeler. Bu şekliyle patlama, modern yalanın yeni bir tarihsel olay türü olarak ortaya çıkışıdır: kendisinin tümden silinebileceğinin habercisi olan bir olay. Böylece patlamalar tarihi, modern yalanın, bir silinişler tekrarı olarak ortaya çıkan tarihsel gelişimini

oluşturur; her siliniş bir sonraki tarafından hem bertaraf edilir hem de ileriye taşınır.

Arendt'in burada kullandığı patlama imgesi, tekrarlanan tarihin, bombanın salt mekanikliğinden ve belirlenmişliğinden *farklılığını* da ortaya koyar, çünkü bu tarih, patlama ile zincirleme reaksiyonun sırasını *tersine döndürmektedir*: "Ne ki, bütün diğerleri gibi bu teşbih de eksiktir, çünkü bu felaketin ardından çöken kederli sessizlik asla gelip geçmedi. Öyle görünüyor ki ilk patlama, o zamandan sonra hiçbir zaman kurtulamadığımız, durdurmaya kimsenin gücünün yetmediği zincirleme bir tepkime başlatmıştı." Sıradan ve tekil bir atomik patlama olayında zincirleme reaksiyon patlamadan önce gerçekleşirken burada patlama, zincirleme reaksiyondan önce gerçekleşmekte, ardından gelecekte başka patlamalara neden olmaktadır. Yani patlama ancak bir başka patlama daha yaratabildiği sürece gerçekleşebilmektedir. Bu, salt mekanik süreçlerin aksine, etkisi her zaman gelecekteki patlamalara bağlı olan, tekrarlanan patlama imgesini ifade etmektedir. Modern yalanın tarihte ortaya çıkışı, aynı zamanda tarihin (olay olarak) silinişinin de başlangıcıysa, bu terse dönüş, böyle bir silinişin asla tam anlamıyla gerçekleşemediğini ima eder. Sadece yarım bir silinme gerçekleşir ve bu yarı-silinmiş tarih, bombanın korkunç etkilerinde (ve onunla ilişkili olan teknolojide) kendi izlerini bıraktığı bir geleceğe aktarılır. O zaman Arendt'in metninde, *bir imaj olarak* bombanın gözleri kör eden şiddetli ışığı, bünyesinde bizatihi kendi (kısmi)

siliniş süreciyle aktarılan *bir imgenin izleri*ni taşır.[40] İmaj ile imgesi arasındaki fark, burada modern yalanın mekanik ve determinist olmayan tarihselliğinin –ve tanıklık imkânının– ortaya çıkmaya başlamasına izin verir.

Tanıklığın İmkânlılığı

Daniel Ellsberg *Papers on the War*'da [Savaş Üzerine Yazılar] Pentagon Belgeleri'ni "görünmeyen bir savaşı"[41] ifşa etmek için sızdırdığını söylerken, tarihsel olgunun yukarıda bahsi geçen kendini-silişinin izlerini tasvir ediyor olabilir. Bu savaş, sadece kamuya görünmeyen bir savaş değil, belki aynı zamanda, geleneksel bir olgu olarak kendini bertaraf edişiyle oluşan bir savaştır da. Arendt'in makalesinin sonunda bahsettiği üzere, Ellsberg'in Pentagon Belgeleri'ni açığa çıkarması sadece basit bir sırrın açıklanması değildir:

> Daha yoğun ve detaylı inceleme gerektiren, üzerinde çokça yorum yapılmış bir mesele de Pentagon belgelerinin, günlük ve haftalık gazeteleri takip eden ortalama okuyucunun hâlihazırda erişemediği pek az önemli haber ifşa etmesiydi; "ABD'nin Vietnam Politikasına Karar Verme Sürecinin Tarihçesi"nde dergilerde, televizyon programlarında ve radyo yayınlarında kamusal olarak tartışılmamış, lehte ya da aleyhte tek bir argüman dahi yoktu.[42]

Arendt, özgür basının önemine dikkat çekmek istediği için gerçeklerin erişilebilir oluşuna vurgu ya-

pıyorsa da, benim düşünceme göre, onun Pentagon Belgeleri'nin yeni bir gerçeği açığa çıkarmadığını teşhis etmesi, medyanın bu gerçekleri nasıl ifşa ediyor olabileceğine dair bir yeniden yorumlamaya işaret eder. Eğer Pentagon Belgeleri'nin bir şeyleri açığa çıkarma gücü varsa, bu, bilinmeyen herhangi bir gerçeği (yalanlara dair gerçekler de dahil) ifşa etmelerinden değil, bizatihi imajın üretildiği mecranın içinden (ana akım basından), olgunun modern dünyadaki patlayışını yayınlayıp anlaşılır kılan bir patlama etkisi ürettikleri için olabilir. Belki de bu durum, medya *çerçevesinin*, o çerçeveyi yaratan medyanın ta kendisi aracılığıyla bir nevi patlatılması performansıdır.[43]

Aslında Ellsberg de Pentagon Belgeleri'ni sızdırma yönündeki kararını, hakikati ortaya çıkarma olarak değil, verilmiş bir sözden cayma olarak açıklar - konuyla ilgili bir makalesinde, yalan söyleme konusunda verilmiş bir söz olarak tanımladığı gizlilik yeminini bozmuştur.[44] Ellsberg'in bu kararı sıra dışı bir söz edimidir: bir söz verme değil -söz verme Arendt'e göre merkezi öneme sahip siyasi bir eylem türüdür- *yalan söyleme konusunda verilmiş bir söz*den caymadır. Bu yeni eylem türü doğrudan gerçeği söyleme olanağından feragat ettiği halde, politik tanıklığın bir biçimi olarak anlaşılmalıdır. Burada gerçekleşen, gerçeğin söylenmesi değil, gerçeğin silinişine tanıklıktır: Ellsberg'in sözleriyle bir "muamma"nın,[45] "görünmez savaş" muammasının teşhiridir - yani *görünmezliğe tanıklıktır*.

Bana göre Arendt'in bu tanıklığa yanıtında, yalanın tarihine dair hakikati değil, belli bir tarihselliğin muhtemel dış hatlarını ve performansını fark edebiliriz – I. Dünya Savaşı'nın başından, II. Dünya Savaşı'nın sonuna, Vietnam'daki bitmek bilmeyen savaşa ve Vietnam sonrası çıkacak gelecekteki savaşlara (ve yalanlara) uzanan bir tarihsellik (Vietnam sonrası dönemde olacakları Arendt bilemezdi, buna rağmen yazıları oldukça öngörülüydü). Bu tarihsellik kendini yalanın mutlak şiddetine tamamen bırakmış değildir. Arendt'in bize gösterdiği üzere, ancak tümden siliniş olasılığını enine boyuna düşünürsek, bir eylem *olarak* siyasi ve tarihi sonuçları olan tanıklık kararının da mümkün olduğunu kavrayabiliriz – yani yalanlar dünyasının *içinden* tanıklığın mümkün olduğunu. Arendt'in kendi yazılarında, bombanın radikal biçimde kendini yok eden tarihselliğini fark ettiğimiz noktada, sadece kendi kendini silişi tarafından belirlenmeyen bir patlama imgesinin de izini sürebiliriz. Bu imgenin izi, illa verilmiş bir söz olmak zorunda değildir, bunun yerine başka bir tarihin mümkün olabileceğine dair bir tanıklık işlevi de görebilir.

Çev. Berfu Şeker

NOTLAR

1 Hannah Arendt, *The Human Condition* (Chicago: University of Chicago Press, 1998), s.177–178. [Türkçesi: İnsanlık Durumu, çev. Bahadır Sina Şenel, İstanbul, İletişim, 2003]
2 A.g.y. s. 207.
3 A.g.y. s. 8-9.
4 Hannah Arendt, "Truth and Politics," *Between Past and Future* içinde, (New York: Penguin Books, 1954), s. 236.
5 Freud'un bu fenomenle ilgili kapsamlı analizi için bkz. *Beyond the Pleasure Principle, The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde, ed. James Strachey (London: Hogarth, 1963–74), c. 18.
6 Arendt, "Truth and Politics" s. 239. Arendt'te kandırmaca konusunda mükemmel bir analiz için bkz. Peg Birmingham, "A Lying World Order: Deception and the Rhetoric of Terror," *The Good Society* 16, no. 2 (2007): s. 32–37.
7 A.g.y.
8 A.g.y. s. 249.
9 A.g.y. s. 250-251.
10 Yalanın performatif boyutunun analizi ve Arendt'te (ve diğerlerinde) tarihsellikle ilişkisi için bkz. Jacques Derrida, "History of the Lie: Prolegomena," *Without Alibi* içinde, ed. Peggy Kamuf, Stanford University Press, 2002, s. 28–70.
11 Arendt, "Truth and Politics," s. 252.
12 Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (New York: Harcourt Brace, 1976), s. 262. [Türkçesi: Totalitarizmin Kaynakları, 2 Cilt, çev. Bahadır Sina Şenel, İstanbul, İletişim, 1996]
13 A.g.y. s. 252-253.
14 Hannah Arendt, bu kitapta, s. 12.
15 A.g.y. s. 11-12.
16 A.g.y. s. 17.
17 A.g.y. s. 16-17.

18 A.g.y. s. 19.
19 A.g.y. s. 20.
20 A.g.y. s. 23.
21 A.g.y. 24.
22 A.g.y. s. 24-25.
23 A.g.y. s. 26.
24 A.g.y. s. 27.
25 A.g.y. s. 39-40.
26 A.g.y. s. 40.
27 A.g.y. s. 49.
28 A.g.y. s. 27.
29 A.g.y. s. 56.
30 A.g.y. s. 50.
31 Arendt'in, makalesinde kısmen Daniel Ellsberg'in Pentagon Belgeleri'ni analiz ettiği "The Quagmire Myth and the Stalemate Machine" yazısına cevap verdiği kaydedilmelidir. Son versiyonu *Papers on the War* (New York: Simon & Schuster, 1972.) içinde yer alan bu makalede Ellsberg, hükümet yönünden savaş sürecinin merkezinde kandırma ile kendini-kandırma arasında gidip gelen bir "açmaz makinesi" olduğunu açıklarken, Arendt ise tam tersine "kandıranlar işe kendilerini kandırmakla başladılar" der. Arendt, bu kitapta, s. 47.
32 Arendt, bu kitapta, s. 52.
33 A.g.y. s. 53.
34 A.g.y. s. 57.
35 A.g.y. s. 52.
36 Atom bombasına ve ürettiği imajlarla ilgili etkilerine, ayrıca atom bombası imajları üretmek için icat edilen teknolojiye dair çok ilginç çalışmalar bulunuyor. Bu ilginç çalışmalardan biri Akira Mizuta Lippit'in *Atomic Light (Shadow Optics)* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2005) isimli kitabı.
37 Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, s. 478.
38 Arendt, bu kitapta, s. 22.
39 Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, s. 267. [*Totalitarizmin Kaynakları* (Cilt 2 Emperyalizm), s.255.]
40 Yarı-silinişin edebi bağlamda incelenişi için bkz. "Shelley Disfigured," *The Rhetoric of Romanticism* (New York: Columbia University Press, 1984).
41 Ellsberg, *Papers on the War*, s. 36.
42 Arendt, bu kitapta, s. 60.
43 Pentagon Belgeleri'ni *New York Times*'ta yayımlayan ve daha sonra bunları bir derleme kitapta toplayan muhabir Neil Sheehan'ın,

belgeleri ilk okuduğunda "beynimizde bir patlama olmuş gibiydi" demesi oldukça ilginçtir. ("Remembering the VietNam War: Conversation with Neil Sheehan," söyleşi, Harry Kreisler, University of California at Berkeley, Institute of International Studies, çevrimiçi erişim için bkz. http://globetrotter.berkeley.edu/conversations/ Sheehan/sheehan-con0.html

44 Daniel Ellsberg, "Secrecy Oaths: A License to Lie?" *Harvard International Review*, 2004.

45 Ellsberg, *Papers on the War*, s. 80.

Yirminci yüzyılın en etkili düşünürlerinden biri olan Hannah Arendt, Pentagon Belgeleri'nin 1971'de ifşa edilmesinden kısa süre sonra yazdığı *Siyasette Yalan* adlı çalışmasında, tarih boyunca siyasette bir araç olarak kullanımı meşru görülen yalanların yirminci yüzyılda yepyeni bir çehreye bürünüp hangi mekanizmalarla hem siyaset sahnesini hem de olgusal gerçekliği egemenliği altına aldığını çözümlüyor. Demokrasinin karşı karşıya kaldığı bu hayati tehdidin bertaraf edilmesinde ise özgür basının ve özgürlükleri için baskılara boyun eğmeden mücadele eden insanların önemine vurgu yapıyor.

Tamamlayıcılığı bakımından önemsediğimiz Caty Caruth'un "Yalan ve Tarih" makalesi ise Arendt'in yazdıkları üzerinden yalanın doğası ve siyasi eylemle ilişkisi, yalanın kendi tarihini yazan kapsayıcı bir gerçekliğe dönüşme süreci üzerinde duruyor. Caruth, hem gerçeklik zeminini yitiren hem de bu yitirişi gözlemlemekten aciz hale gelen bir dünyada tarihe tanıklığın nasıl mümkün olabileceğini sorgulayarak, Arendt'in argümanlarının temeline ışık tutuyor.

ISBN: 978-975-570-920-8
9 789755 709208

14 TL

selyayincilik selyayin selyayincilik
www.selyayincilik.com